

IV. KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI NA POZIOMIE WYŻSZYM

Kształcenie nauczycieli w uniwersytetach

STUDIA MAGISTERSKIE DZIENNE W UNIWERSYTETACH NA KIERUNKACH NAUCZYCIELSKICH

Po II wojnie światowej odbudowa szkolnictwa wyższego dokonywała się według zasad organizacyjnych i na podstawach prawnych ustalonych w okresie międzywojennym. Zadaniem szkół wyższych było m. in. wyrównanie strat kadry nauczycielskiej z wyższym wykształceniem, tępionej przez okupanta. Na absolwentów uniwersytetów¹ czekało m.in. szkolnictwo średnie ogólnokształcące, zawodowe i zakłady kształcenia nauczycieli, gdyż w czasie okupacji szkoły te poniosły ogromne straty. Dążenie do demokratyzacji oświaty wymagało rozbudowy szkolnictwa, w tym i średniego, oraz zapewnienia mu odpowiednio wykształconej kadry nauczycielskiej.

Kwalifikacje zawodowe nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących i zakładów kształcenia nauczycieli po II wojnie światowej normowały przepisy ustanowione w okresie międzywojennym². Posiadali je ci, którzy ukończyli studia przedmiotowe zakończone egzaminem magisterskim, po zdaniu egzaminu państwowego na nauczycieli szkół średnich przed państwową komisją egzaminacyjną. Sesje egzaminacyjne odbywały się dwa razy w roku. Pełny egzamin na nauczyciela szkół średnich po 1924 r. składał się z trzech części: praktycznej (przeprowadzenie lekcji próbnej), pisemnej (wypracowanie z zakresu pedagogiki, dydaktyki ogólnej lub dydaktyki szczegółowej danego przedmiotu nauczania), ustnej (z psychologii wychowawczej, pedagogiki i dydaktyki ogólnej, dydaktyki przedmiotu nauczania, organizacji szkolnictwa ze szczególnym uwzględnieniem szkolnictwa w Polsce, historii wychowania, higieny szkolnej, znajomości programów szkolnych, ustaw, waż-

¹ W opracowaniu będziemy używać następujących skrótów na oznaczenie poszczególnych uniwersytetów: Uniwersytet Gdański — UG, Uniwersytet Śląski — UŚl., Uniwersytet Jagielloński — UJ, Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej — UMCS, Uniwersytet Łódzki — UŁ, Uniwersytet im. A. Mickiewicza — UAM, Uniwersytet im. M. Kopernika — UMK, Uniwersytet Warszawski — UW, Uniwersytet Wrocławski im. B. Bieruta — UWBB.

² Zebrał je i omówił K. D z i d u s z k o, *Uniwersyteckie kształcenie nauczycieli*, Warszawa 1963, s. 9—11.

niejszych rozporządzeń dotyczących szkolnictwa średniego, należytego orientowania się w podręcznikach i pomocach szkolnych w zakresie danego przedmiotu nauczania).

Do 1954 r. nie uregulowano problemu uniwersyteckiego kształcenia studentów na kierunkach nauczycielskich³. W tym pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej należy wyodrębnić dwa okresy: do 1948 r. włącznie, w czasie którego obowiązywały studentów czteroletni okres nauki i programy nauczania wprowadzone w latach międzywojennych, i od 1949, a więc od ustanowienia dwustopniowego toku nauczania na szczeblu wyższym oraz wprowadzenia nowych programów nauczania, które w szerokim stopniu uwzględniły elementy teorii marksizmu-leninizmu. Do planów studiów I stopnia na kierunkach nauczycielskich wprowadzone zostały wykłady i ćwiczenia z elementów nauk pedagogicznych, metodyki nauczania przedmiotu głównego oraz 2-tygodniowa praktyka pedagogiczna na trzecim roku studiów. W zakresie kształcenia nauczycieli uruchomiono jedynie 6-miesięczne kursy przysposobienia zawodowego na nauczycieli szkół średnich oraz powołano instytucję egzaminów uproszczonych skróconych, które można było składać do 1955 r.

Dla absolwentów, którzy chcieli pracować w szkolnictwie średnim i zakładach kształcenia nauczycieli utrzymane zostały egzaminy pedagogiczne. Egzaminowaniem zajmowały się komisje egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich. Komisje takie istniały w pierwszych latach powojennych przy Uniwersytecie Warszawskim i Uniwersytecie Jagiellońskim. Zarządzeniem Ministra Oświaty z dnia 12 września 1945 r. wprowadzono skrócony egzamin pedagogiczny dla kandydatów posiadających stopień magistra, względnie równoważne studia i odpowiednią praktykę. Rozporządzeniem Ministra Oświaty z dnia 11 maja 1946 r. zwolniono od egzaminu pedagogicznego tych nauczycieli szkół średnich, którzy nie mogli się do niego przygotować ze względu na ciężkie przeżycia wojenne⁴. W 1948 r. rozszerzono zakres wymagań przy egzaminie państwowym na nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących i zakładów kształcenia nauczycieli o wiadomości z nauki o Polsce i świecie współczesnym. Do wydanego w tym celu rozporządzenia Ministra Oświaty z dnia 7 lutego 1948 r. (z mocą obowiązującą od 1 kwietnia 1948 r.) dołączony został załącznik określający zakres wymagań z nauki o Polsce i świecie współczesnym⁵. Rozporządzeniem tym wyszczególniono przedmioty obowiązujące kandydata przy egzaminie. Program wymagań w zakresie tych przedmiotów ustanowiony został zarządzeniem Ministra Oświaty z dnia 16 maja 1950 roku⁶.

³ Kształcenie nauczycieli przez uniwersytety do początków lat sześćdziesiątych przedstawił K. Działusko.

⁴ Dz. Urz. Min. Ośw., 1946, nr 5, poz. 134.

⁵ Dz. Urz. Min. Ośw., 1948, nr 2, poz. 25.

⁶ Dz. Urz. Min. Ośw., 1950, nr 9, poz. 127. Osobna publikacja pt. *Program wymagań przy uproszczonym egzaminie państwowym na nauczycieli średnich szkół ogólnokształcących i zakładów kształcenia nauczycieli*, Warszawa 1950.

Utworzone jeszcze w 1921 r. jednoroczne Studium Pedagogiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego wznowiło swoją działalność po odzyskaniu niepodległości⁷. Na wniosek kierownika Studium, prof. dr Władysława Heinricha, Ministerstwo Oświaty zwołało w grudniu 1945 r. w Krakowie trzydniową konferencję w sprawie kształcenia nauczycieli. Uczestniczący w tej naradzie przedstawiciele trzech poziomów szkolnictwa (powszechnego, średniego i wyższego) zaprezentowali koncepcje dotyczące kształcenia nauczycieli, wyjaśnili wiele spraw z zakresu programowych zagadnień kształcenia nauczycieli, poparli ideę kształcenia nauczycieli szkół średnich przez uniwersytety, wykazali, że kształcenie na wszystkich szczeblach szkolnictwa jest procesem jednolitym, niepodzielnym⁸. Profesorowie uniwersytetów nie widzieli możliwości kształcenia nauczycieli szkół średnich w innych, specjalnie do tego celu powołanych szkołach.

Wobec zatrudniania przez władze szkolne osób bez dyplomów upoważniających do pracy w szkolnictwie frekwencja na Studium spadła do minimum. Do Studium mogły zapisywać się zarówno osoby mające ukończone studia przedmiotowe zakończone egzaminem magisterskim, jak i studenci, lecz nie wcześniej niż po ukończeniu trzech lat studiów normalnych. Mimo braku kandydatów, Studium wzmocniono dwiema katedrami: pedagogiki dorosłych oraz oświaty i kultury dorosłych. Nie przyniósł zmian dla Studium dekret o organizacji szkolnictwa z dnia 28 października 1947 r. Ministerstwo Oświaty zatwierdziło przedwojenny program nauczania. W Studium Pedagogicznym obowiązywały następujące przedmioty: historia wychowania, dydaktyka przedmiotu specjalnego, dydaktyka nauczania w klasach I–IV szkoły powszechnej, higiena szkolna, wychowanie fizyczne, prawodawstwo szkolne. Studentów obowiązywały wykłady, ćwiczenia oraz praktyka szkolna. Program ten poszerzył kierownik Studium, Władysław Heinrich, o dydaktykę języka angielskiego oraz o zarys anatomii i fizjologii systemu nerwowego. Jednak w końcu 1947 r. Ministerstwo Oświaty dokonało zmian w planie studiów i ograniczyło liczbę godzin wykładów dydaktyk szczegółowych z 5 do 3, a w niektórych wypadkach do 2 godzin tygodniowo.

Studium Pedagogiczne reaktywowano też w Uniwersytecie Warszawskim⁹. Zadaniem tego Studium było inicjowanie, prowadzenie i organizowanie badań w dziedzinie nauk pedagogicznych, kształcenie w zakresie pedagogicznym kandydatów na nauczycieli szkół średnich, zakładów kształcenia nauczycieli, kandydatów do pracy społeczno-oświatowej, psychologów

⁷ R. Dutkowska, *Studium Pedagogiczne UJ (1921—1952)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1968, nr 4, s. 444—470.

⁸ *Konferencja w sprawie kształcenia nauczycieli odbyta w Krakowie w dniach 17, 18, 19 grudnia 1945*, Warszawa 1946.

⁹ Ponownie utworzone rozporządzeniem Ministra Oświaty z 9 IV 1946 z mocą obowiązującą od 1 X 1945 r. Działo w ramach Wydziału Humanistycznego. Od 1946 r. posiadało statut (Dz. Urz. Min. Ośw., 1946, nr 5, poz. 126).

szkolnych, kształcenie i dokształcanie pedagogiczne czynnych nauczycieli szkół wszystkich typów i pracowników administracji szkolnej. Na Studium przyjmowano studentów zwyczajnych i wolnych słuchaczy. Studentami zwyczajnymi mogli zostać kandydaci posiadający magisterium, absolwenci liceów ogólnokształcących oraz osoby, które ukończyły zakład kształcenia kandydatów na nauczycieli szkół powszechnych, albo zdały równoważycielski egzamin i uzyskały dyplom na nauczyciela szkół powszechnych. Tak rozszerzono bazę rekrutacyjną do Studium¹⁰. Różne przygotowanie kandydatów i różne ich zamierzenia stały się powodem tego, że organizowano dla nich studia według różnych planów i o różnym czasie ich trwania. Program nauczania nie różnił się w zasadzie od przedwojennego.

W Uniwersytecie Warszawskim i Jagiellońskim obok studiów pedagogicznych istniały katedry pedagogiki i psychologii. Przy innych uniwersytetach władze oświatowe w latach 1945–1949 powołały katedry pedagogiki i psychologii. Zajmowały się one kształceniem studentów pedagogiki i psychologii, w następnych latach kształceniem zawodowym kandydatów na nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących i przedmiotów ogólnokształcących w zakładach kształcenia nauczycieli i szkołach zawodowych.

Kształceniem nauczycieli przedmiotów zawodowych w szkołach spółdzielczych zajmowało się Studium Spółdzielcze, działające w ramach Wydziału Rolniczego Uniwersytetu Jagiellońskiego (do 1953 r.). Rozporządzeniem Ministra Oświaty z dnia 27 września 1946 r. w sprawie organizacji studiów i egzaminów na tym Studium, ustanowiono na trzecim roku studiów przedmioty wspólne i należące do jednego z czterech wybranych kierunków studiów. Czwartym kierunkiem studiów był kierunek pedagogiczny. W trzech trymestrach III roku studiów na tym kierunku studenci odbywali zajęcia z psychologii pedagogicznej, pedagogiki ogólnej, dydaktyki przedmiotów zawodowych w szkołach spółdzielczych – wraz z próbnymi lekcjami, historii i ustroju szkolnictwa, podstawowych zagadnień filozofii, biologii wychowawczej, higieny społecznej oraz seminarium z psychologii pedagogicznej. Po odbyciu trwającej dwa semestry praktyki kierowanej w instytutach spółdzielczych i egzaminie magisterskim, w skład którego wchodził m.in. przedmiot pracy magisterskiej kandydata, absolwent otrzymywał stopień magistra nauk spółdzielczych¹¹.

W Uniwersytecie Poznańskim na Wydziale Rolniczo-Leśnym utworzono Studium Pedagogiczne dla kształcenia przyszłych nauczycieli szkół rolniczych.

Nauczyciele wychowania fizycznego kształceni byli w Studium Wychowania Fizycznego UJ i Uniwersytetu Poznańskiego. Na przykład Studium Wychowania Fizycznego UJ wznowiło działalność w ramach Wydziału Lekarskiego w 1945 r. i istniało do 1 stycznia 1950 r. Nauczycieli wychowania

¹⁰ W okresie międzywojennym kształcono studentów trzeciego i wyższych lat studiów uniwersyteckich, a także absolwentów uniwersytetu ze stopniem magisterskim.

¹¹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1946, nr 11, poz. 309.

fizycznego kształcono na 3-letnich studiach. Przedmiotami przygotowującym studentów do zawodu nauczycielskiego były: metodyka ćwiczeń gimnastycznych, psychologia, psychologia pedagogiczna w zastosowaniu do wf (służyła ściślejszemu związaniu studenta z jego przyszłym zawodem). W części praktycznej było m.in. prowadzenie lekcji gimnastyki¹².

Po drugiej wojnie światowej studia uniwersyteckie organizowano w oparciu o przedwojenne plany i programy. Do lat 1950–1952 studia podejmowała spora grupa słuchaczy starszych wiekiem, która posiadała świadectwa maturalne zdobyte przed wojną lub w czasie okupacji. Dla młodzieży, która wskutek wojny nie uzyskała pełnego przygotowania w zakresie szkoły średniej, Ministerstwo Oświaty zorganizowało w 1945 r. wstępny rok studiów¹³. Zorganizowano również roczne kursy przygotowawcze na wstępny rok studiów. W roku akademickim 1948/49 zorganizowano 2-letnie studia przygotowawcze, likwidując jednocześnie kursy przygotowawcze i rok wstępny studiów. W ciągu dwuletniego nauczania w studium słuchacze musieli opanować materiał z zakresu szkoły średniej, mimo że od przerwania, względnie opuszczenia szkoły powszechnej, minęło często kilka lat. Na uniwersytetach studia te wygasły w roku akademickim 1953/54.

Bilans pierwszego okresu przedstawiał się następująco:

1. Obowiązywał tradycyjny, przedwojenny model studiów z dawną zasadą swobód akademickich, który w małym stopniu wprowadzał instytucjonalne bodźce zmierzające do terminowego odbywania studiów. Niezadowalająca była efektywność studiów, co w konsekwencji powodowało powolniejsze likwidowanie niedoboru wykwalifikowanych pracowników, w tym i nauczycieli.

2. Studia uniwersyteckie podejmowała mała ilościowo grupa kandydatów objęta naturalną, progresywną drogą przechodzenia przez wszystkie poziomy szkolnictwa. Dominowali kandydaci reprezentujący typ drogi zakłóconej, wiekowo starsi, doświadczeni życiowo.

3. Stosowano zmienne plany nauczania, dające duże możliwości wykładowcom w przedstawianiu wyników swoich badań.

4. Wprowadzono egzaminy wstępne, jednakże bez ograniczania liczby przyjęć dla tych, którzy je złożyli z wynikiem pomyślnym.

5. Mała była popularność studiów pedagogicznych i niewielka liczba kandydatów do egzaminów na nauczycieli szkół średnich i zakładów kształcenia nauczycieli; wprowadzono egzaminy uproszczone.

6. Uniwersytety przygotowywały nauczycieli pedagogiki i psychologii dla liceów pedagogicznych, nauczycieli wychowania fizycznego, nauczycieli dla szkół spółdzielczych, nauczycieli dla szkół rolniczych.

¹² S. Kijak, *Studium Wychowania Fizycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, Akademii Medycznej i Wyższa Szkoła Wychowania Fizycznego w Krakowie w latach 1945–1960*, „Rocznik Naukowy WSWF w Krakowie”, t. I, Kraków 1963, s. 85–98.

¹³ Dz. U. RP, 1945, nr 21, poz. 122.

7. Dyskusja nad przebudową szkół wyższych, a w szczególności uniwersytetów – poza wystąpieniami na konferencji grudniowej 1945 r. – dotyczyła głównie politycznych aspektów reorganizacji szkolnictwa wyższego i nauki¹⁴.

Potrzeby w zakresie kadry inteligenckiej i wprowadzenie od roku akademickiego 1947/48 planowej rekrutacji na poszczególne kierunki studiów¹⁵, skłoniły władze oświatowe do wprowadzenia studiów dwustopniowych: 3 do 3,5-letnich zawodowych i 1,5 do 2-letnich magisterskich. Podstawą prawną do wprowadzenia tych zmian był dekret z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego¹⁶.

Studia dwustopniowe wprowadzono zarządzeniem Ministra Oświaty z 17 października 1948 r. Objęły one rocznik rozpoczynający studia w roku akademickim 1948/49. Wydanym przepisom o studiach dwustopniowych z dnia 2 stycznia 1950 r. (z mocą od 1 września 1949 r.) podlegali studenci rozpoczynający studia w roku akad. 1949/50¹⁷. Studia dwustopniowe wprowadzono na następujących kierunkach wydziału humanistycznego: historii, historii sztuki, filologiach – polskiej, rosyjskiej, angielskiej, romańskiej, niemieckiej, klasycznej i na kierunku nauk społecznych. Oddzielnym zarządzeniem wprowadzono studia dwustopniowe z zakresu nauk matematyczno-przyrodniczych (od 1 września 1949 r.) na następujących kierunkach: matematyce, fizyce z geofizyką, chemii, biologii, geografii¹⁸. Ministerstwo Oświaty, powołując studia pierwszego stopnia określiło im też nowe plany studiów. Dwustopniowej organizacji studiów nie wprowadzono na następujących kierunkach studiów dziennych: lekarskim, farmacji, stomatologii, filozofii, socjologii, psychologii, weterynarii, na muzyce, plastyce, teatrze, filmie.

Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki przewidywała dwa stopnie studiów: pierwszy – kształcący pracowników o najwyższym w danym zawodzie poziomie kwalifikacji zawodowych i drugi – kształcący kandydatów na pracowników nauki oraz przygotowujący innych pracowników do samodzielnej pracy badawczej przy wykonywaniu swego zawodu¹⁹. Uchwała Nr 758 Prezydium Rządu z 1952 r. wyszczególniła szkoły wyższe i wydziały, które miały uprawnienia do wydawania dyplomów ukończenia studiów drugiego stopnia. W Uniwersytecie Jagiellońskim takich uprawnień nie otrzymały wydziały – Rolniczy i Leśny, a w Uniwersytecie im. Marii Curie-Skłodowskiej – Weterynaryjny i Rolniczy.

¹⁴ Przegląd dyskusji na ten temat przedstawił W. Piotrowski, *Zagadnienia nauki i szkolnictwa Wyższego*, „Przegląd Socjologiczny”, t. X, 1949, s. 490—498.

¹⁵ Od roku akad. 1948/49 wprowadzono egzaminy wstępne na wszystkie sekcje, jednak bez ograniczenia liczby przyjęć dla tych, którzy je złożyli z wynikiem pomyślnym. Preliminowana liczba przyjęć na rok I obowiązywała od 1953 r.

¹⁶ Dz. U. RP, 1947, nr 66, poz. 415.

¹⁷ Dz. U. RP, 1950, nr 2, poz. 9.

¹⁸ Dz. U. RP, 1950, nr 2, poz. 12.

¹⁹ Dz. U. RP, 1952, nr 6, poz. 38.

W pozostałych uniwersytetach uprawnieniami tymi objęto wszystkie wydziały. Drugi stopień obejmował tylko 20–25% ogółu studiujących, którzy zdobywali tytuły magistra. Ich programy miały charakter bardziej ogólny i teoretyczny. Studia wyższe dwustopniowe miały na celu danie dużej liczbie absolwentów uniwersytetów pierwszego stopnia stanowisk pracy, które na nich czekały, w mniejszym stopniu uwzględniały one przyszłe kariery życiowe i naukowe. Dyplom ukończenia studiów I stopnia stanowił podstawowe kryterium uzyskania pierwszej pracy, zaś w przypadku nauczycieli kilkuletni brak egzaminów nauczycielskich ograniczał właściwą ocenę ich zdolności do pracy.

Mimo tej ustawy, zaczęto sukcesywnie przechodzić w uniwersytetach od roku akademickiego 1952/53 na jednolite czteroletnie studia magisterskie. W roku akad. 1953/54 ostatni rocznik studentów pierwszego stopnia zakończył studia. W roku akad. 1954/55 opuścili uniwersytety pierwsi absolwenci magisterskich studiów jednolitych, gdyż nowym planem studiów magisterskich objęto rocznik, który rozpoczął studia w roku akad. 1951/52.

Do roku akad. 1950/51 uniwersytety nie uregulowały problemu pedagogicznego kształcenia studentów na kierunkach nauczycielskich. Do szkoły szły ogromne rzesze absolwentów bez przygotowania pedagogicznego. Od roku akad. 1950/51 w nowym planie studiów I stopnia wprowadzono na niektórych wydziałach i kierunkach studiów uniwersyteckich wykłady i ćwiczenia z elementów nauk pedagogicznych, metodyki nauczania przedmiotu głównego (specjalizacji) oraz dwutygodniową praktykę pedagogiczną na trzecim roku studiów. Organizacją tych zajęć zajmowały się katedry pedagogiki. Zmiany programowe i organizacyjne w Uniwersytecie Jagiellońskim nie zostawiły miejsca dla Studium Pedagogicznego, które w 1952 r. uległo likwidacji.

Wprowadzanie pedagogicznego kształcenia studentów na kierunkach nauczycielskich w uniwersytetach zbiegło się w czasie z wprowadzeniem planowego zatrudnienia absolwentów szkół wyższych. Na podstawie ustawy z dnia 7 marca 1950 r. o planowanym zatrudnieniu absolwentów średnich szkół zawodowych oraz szkół wyższych²⁰ wydana została uchwała Rady Ministrów z dnia 30 maja 1950 r., która poddawała obowiązkowi przydziału pracy absolwentów wszystkich wydziałów uniwersyteckich poza wydziałem prawno-administracyjnym²¹.

W uchwale Nr 366 Rady Ministrów z dnia 26 maja 1951 r. zamieszczono wykaz szkół wyższych i kierunków studiów, których absolwenci podlegali planowemu zatrudnieniu²². Nakazem pracy objęto absolwentów filologii – polskiej, rosyjskiej, angielskiej, romańskiej, niemieckiej, słowiańskiej, klasycznej oraz historii, matematyki, fizyki, chemii, astronomii, biologii, geografii, geologii. Obydwie uchwały utraciły moc po wydaniu uchwały Nr 271

²⁰ Dz. U. RP, 1950, nr 10, poz. 106.

²¹ Mon. Pol., 1950, nr 67, poz. 787.

²² Mon. Pol., 1951, nr 47, poz. 618.

Rady Ministrów z dnia 5 kwietnia 1952 r. w sprawie ustalenia wykazu szkół wyższych, których absolwenci podlegali w 1952 r. przepisom ustawy o planowanym zatrudnieniu absolwentów. Objęła ona wszystkich absolwentów wydziałów: matematyki, fizyki i chemii, biologii i nauk o ziemi (nauk przyrodniczych), części humanistycznego (filologiczno-historycznego) – filologii: polskiej, rosyjskiej, klasycznej, historii, pedagogiki, psychologii, nauk społecznych²³. Uchwałą Nr 149 Rady Ministrów z dnia 25 lutego 1953 r. objęto planowym zatrudnieniem także absolwentów filologii germańskiej i romańskiej²⁴. W 1954 r. planowym zatrudnieniem objęci zostali absolwenci matematyki, fizyki, chemii, biologii, geografii, historii, pedagogiki, psychologii, filologii polskiej, romańskiej, angielskiej, klasycznej, bibliotekoznawstwa, filozofii²⁵. W 1955 r. uchwałą Nr 395 Rady Ministrów z dnia 4 czerwca 1955 r. planowym zatrudnieniem objęto absolwentów wydziału matematyki, fizyki i chemii, biologii i nauk o ziemi, historycznego (historia), pedagogicznego, filologicznego (filologie: polską, angielską, rosyjską), filozoficznego²⁶. Po zmianach w systemie zarządzania gospodarką narodową po 1956 r., po zaspokojeniu najpilniejszych potrzeb kadrowych, od 1957 r. przestano faktycznie stosować nakazy pracy. Zniesiono je formalnie w 1958 r.

Bilansując drugi okres kształcenia uniwersyteckiego, w tym i kształcenie nauczycieli, trzeba koniecznie dostrzec następujące problemy:

1. Do planów nauczania na niektórych kierunkach wprowadzono zajęcia z elementów nauk pedagogicznych, metodyki nauczania przedmiotu specjalizacji, praktykę pedagogiczną. Uległo likwidacji Studium Pedagogiczne.

2. Na wszystkich kierunkach studiów wprowadzone zostały sztywne plany studiów.

3. Od 1950 r. absolwentów uniwersytetów obowiązywały przydziały pracy.

4. Od 1953 r. obowiązywała preliminowana liczba przyjęć na I rok wynikająca z państwowego planu zapotrzebowania i zatrudnienia absolwentów szkół wyższych.

5. Od 1951 r. zaczęła obowiązywać dyscyplina studiów²⁷, którą dotychczas stosowano w bardzo ograniczonym zakresie.

6. Niedobory kwalifikowanych nauczycieli szkół średnich, wprowadzenie studiów dwustopniowych, gdzie lata studiów na stopniu I odpowiadały latom studiów w PWSP, stały się powodem dopuszczenia w 1949 r. absolwentów wyższych szkół pedagogicznych do pracy w szkolnictwie średnim zawodowym i ogólnokształcącym.

Zatrudnienie absolwentów nauczycielskich kierunków studiów uniwersyteckich w latach 1951–1954, tj. w początkowym okresie obowiązywania

²³ Mon. Pol., 1952, nr 33, poz. 477.

²⁴ Mon. Pol., 1953, nr 24, poz. 282.

²⁵ Mon. Pol., 1954, nr A-23, poz. 374. Uchwała Rady Ministrów z dnia 23 II 1954 r.

²⁶ Mon. Pol., 1955, nr 56, poz. 695.

²⁷ Mon. Pol., 1951, nr 1—91, poz. 1256.

nakazów pracy przedstawia tabela 1. Wynika z niej, że absolwenci uniwersytetów mieli w tym czasie jeszcze duże możliwości podejmowania pracy poza szkolnictwem. Po nasyceniu wielu działów gospodarki narodowej i kultury absolwentami szkół wyższych, braki kadrowe odczuwała nadal oświata. Stąd coraz większa liczba absolwentów studiów uniwersyteckich wiązała z nią swoją karierę zawodową.

Tabela 1

ZATRUDNIENIE ABSOLWENTÓW NAUCZYCIELSKICH KIERUNKÓW STUDIÓW UNIWERSYTECKICH
W SZKOLACH W LATACH 1951–1954 ²⁸

Lata	Liczba absolwentów uniwersyteckich	Absolwenci zatrudnieni w szkołach				
		ogółem		w tym		
		liczba	procent	szkoły podstaw.	LO młodzieżowe	inne szkoły
1951	2 304	527	22,9	88	327	112
1952	2 487	816	32,8	79	504	233
1953	2 523	1 032	40,3	244	566	222
1954	745	278	37,3	95	112	71

W latach 1954–1975 w uniwersyteckim kształceniu nauczycieli dokonały się istotne zmiany. Oprócz studiów dziennych wprowadzono studia wieczorowe, eksternistyczne, zaoczne, podyplomowe. Przez pewien okres kształcono w systemie wyższych studiów zawodowych; po zakończeniu tego eksperymentu zorganizowane zostały w uniwersytetach specjalności nauczycielskie. W uniwersyteckim kształceniu nauczycieli można wyróżnić kolejne trzy okresy: 1954–1968, 1968–1973 oraz po 1973 r. W pierwszym obowiązywały studia jednolite, jednak przedłużone do pięciu lat, nowe plany i zmodernizowane programy nauczania, uruchomiono także studia dla pracujących. W drugim obok form z okresu poprzedniego uruchomiono wyższe studia zawodowe o trzyletnim okresie trwania (miały być wyższym stopniem kształcenia niż studia nauczycielskie) i dwuletnie studia magisterskie. Opracowano dla nich nowe plany i programy nauczania. Absolwenci wyższych studiów zawodowych kierowani byli do pracy w szkołach podstawowych i zawodowych. Trzeci polegał na zorganizowaniu specjalności nauczycielskich w obrębie kierunku studiów. Plany i programy nauczania na specjalnościach nauczycielskich były takie same jak w wyższych szkołach pedagogicznych. Studia na specjalnościach nauczycielskich i uniwersyteckich miały trwać 4 lata.

Od 1954 r. podjęto decyzję o wprowadzeniu studiów jednolitych, trwających 5 lub w niektórych wypadkach 5,5 lat. W 1956 r. przedłużono okres

²⁸ MNSWiT, Departament Studiów Uniwersyteckich, Ekonomicznych i Pedagogicznych (dalej cyt.: MN-KN). Materiały dotyczące zatrudnienia absolwentów uniwersytetów. Dane te posiadają charakter orientacyjny.

studiów do lat pięciu tym studentom, którzy rozpoczęli studia w roku akademickim 1953/54 i w latach następnych na matematyce, fizyce, geofizyce, astronomii, chemii, biologii, geografii, filologiach: rosyjskiej, romańskiej, germańskiej, angielskiej, klasycznej. Równocześnie wprowadzono jednolite studia magisterskie na kierunkach: prawo, filologia polska, historia, historii sztuki, archeologia polska, archeologia śródziemnomorska, etnografia, bibliotekoznawstwo, dziennikarstwo; kierunku artystyczno-dydaktycznym, za- bytkoznawstwie i konserwatorstwie. Studiami pięcioletnimi objęto studentów I i II roku studiów w roku akademickim 1956/57²⁹. Studiami pięcioletnimi objęto więc też typowe kierunki nauczycielskie. Dzięki temu szkolnictwo mogło otrzymywać coraz lepiej merytorycznie przygotowanych do pracy nauczycielskiej absolwentów, przy czym w nowych planach studiów uwzględniono w większym wymiarze godzinowym elementy nauk pedagogicznych, metodykę nauczania przedmiotu głównego i praktykę pedagogiczną.

W latach sześćdziesiątych dokonano kolejnych zmian w szkolnictwie wyższym. W latach 1963–1965 położono nacisk na unowocześnienie treści i metod kształcenia i na intensyfikację studiów, przy jednoczesnym ich skracaniu na niektórych kierunkach studiów, np. matematyce, fizyce.

Zachodzące w latach sześćdziesiątych przemiany w zakresie szkolnictwa wyższego nie zdjęły z uniwersytetów obowiązku kształcenia nauczycieli, a przeciwnie – nawet go rozszerzyły, co szczególnie zaznaczyło się na studiach dla pracujących³⁰. Kształcenie na poziomie magisterskim prowadziły też wyższe szkoły pedagogiczne (od 1954 r.), jednak ich udział w niektórych dyscyplinach był minimalny. Dlatego niektóre przedmioty nauczania w szkołach średnich obsadzone były głównie absolwentami uniwersytetów.

Z powyższego zestawienia (tabela 2) wynika, iż w uniwersytetach najwięcej absolwentów na studiach magisterskich wykształciły kierunki: pedagogika, biologia, chemia oraz historia. Należy podkreślić, iż uniwersytety były jedynymi szkołami wyższymi kształcącymi absolwentów filologii: angielskiej, germańskiej, romańskiej, klasycznej, białoruskiej, ukraińskiej, słowiańskiej.

Mimo że nie dysponujemy dokładnymi danymi o zatrudnieniu absolwentów nauczycielskich kierunków studiów uniwersyteckich, warto zwrócić uwagę na lata: 1957, 1958 i 1959, w których ponad 90% absolwentów podjęło pracę w różnych typach szkół. Zauważalne były tendencje wzrostu zatrudnienia od początku lat sześćdziesiątych w szkołach średnich, przy równoczesnym jego spadku w szkołach podstawowych.

Kształcenie uniwersyteckie nauczycieli odbywało się na kierunkach nauczycielskich oraz w sekcjach, wyodrębnionych w ramach danego kierunku:

²⁹ Dz. Urz. Min. Szk. Wyż. i CKK, 1956, nr 11, poz. 40.

³⁰ E. Małeczynska, *Kilka uwag na temat zadań uniwersytetów w obliczu reformy szkolnej*, „Życie Szkoły Wyższej”, 1961, nr 4, s. 31–41.

Tabela 2

**LICZBA ABSOLWENTÓW WYBRANYCH KIERUNKÓW NAUCZYCIELSKICH
PO STUDIACH MAGISTERSKICH W UNIwersYTETACH
W LATACH 1951—1963 ORAZ
PROCENTOWY UDZIAŁ TYCH UCZELNI W KSZTAŁCENIU MAGISTRÓW ⁸¹**

Kierunek studiów	Uniwersytety	
	liczba magistrów	% ogólnej liczby magistrów
Filologia polska	5 074	77,5
Filologia rosyjska	915	61,4
Historia	4 333	81,3
Pedagogika	1 948	98,0
Matematyka	2 431	66,4
Fizyka	1 920	69,0
Chemia	5 337	89,5
Biologia	4 872	92,1
Geografia	3 037	76,1

Tabela 3

**ZATRUDNIENIE ABSOLWENTÓW NAUCZYCIELSKICH KIERUNKÓW STUDIÓW UNIwersYTECKICH
W SZKOLNICTWIE PODSTAWOWYM I ŚREDNIM
W LATACH 1955—1963 ⁸²**

Lata	Liczba absolwentów uniwersyte- tów	Absolwenci zatrudnieni w szkolnictwie				
		ogółem		w tym:		
		liczba	procent	szkoły podstaw.	LO młodzieżowe	inne szkoły
1955	3 040	889	29,2	288	455	146
1956	1 985	718	36,2	247	395	76
1957	1 119	1 048	93,7	447	275	326
1958	1 669	1 570	94,1	736	328	506
1959	1 352	1 331	98,4	460	269	602
1960	1 955	941	48,1	195	244	502
1961	2 350	965	41,6	279	377	309
1962	2 489	895	36,0	174	504	217
1963	2 328	903	38,7	157	513	213

studiów. Wybór odpowiedniej sekcji przez studentów następował po dwóch latach studiów. Studenci odbywali zajęcia z elementów nauk pedagogicz-

⁸¹ MN—KN, Zestawienia dotyczące kształcenia nauczycieli w latach 1945—1963.

⁸² Tamże. Zob. też W. Iwanowski, *Kadry nauczycielskie. Zatrudnienie, ruch służbowy, odpływ, kształcenie*, Warszawa 1968, aneks, tab. 1. Występują w porównaniu z tab. 3 niewielkie różnice w rubryce ogółem w następujących latach: 1956 (713), 1958 (1 550), 1960 (943), 1962 (864).

nych (na kierunkach nauczycielskich), które były zajęciami obowiązkowymi, kończącymi się egzaminem.

W uniwersytetach kształcenie nauczycieli nie zostało ujęte w wyodrębnione ramy specjalistyczno-zawodowe. Obligatoryjny tryb odbywania zajęć pedagogicznych wraz z praktyką pedagogiczną sprawiał, że do pracy w szkole przygotowywano zarówno tych, którzy chcieli ją tam podjąć, jak i tych, którzy takiego zamiaru nie mieli.

Uniwersytety zajmowały się nie tylko kształceniem wysoko kwalifikowanych kadr nauczycielskich na tradycyjnych kierunkach studiów, ale i na nowych, zgłaszanych przez szkoły. Takiego zadania podjął się np. Uniwersytet im. M. Kopernika w Toruniu, uruchamiając w roku akademickim 1960/61 kierunek artystyczno-pedagogiczny. Pierwsi absolwenci tego kierunku rozpoczęli pracę w szkolnictwie w roku 1965. Warto tu podać, że na kierunek ten rekrutowano niewielu studentów. W roku akad. 1970/71 na pięciu latach studiów było tylko 128 studentów (I – 29, II – 32, III – 23, IV – 22, V – 22)³³.

Uniwersytet Śląski w Katowicach przejął po tamtejszej WSP i prowadził dalej następujące kierunki studiów dziennych: wychowanie techniczne, mechaniczny i elektrotechniczny. Na przykład w roku akad. 1971/72 na wychowaniu technicznym studiowało 29 studentów, mechanicznym – 264, elektrotechnicznym – 242. W tym też roku odbyła się pierwsza rekrutacja na nowy kierunek studiów – informację naukowo-techniczną (przyjęto 41 osób). W 1972 r. kadry nauczycielskie zasiliło 33 absolwentów wychowania technicznego (w 1971 r. – 48), 14 mechanicznego, 11 – elektrotechnicznego³⁴.

Uniwersytety organizowały dodatkowe, szczególnie dla studentów kierunków humanistycznych, pozaprogramowe, dobrowolne studia, aby mogli oni znaleźć szersze możliwości zatrudnienia. Tak np. w Uniwersytecie Jagiellońskim zorganizowane zostało w 1965 r. Międzywydziałowe Studium Kulturalno-Oświatowe, którego ukończenie dawało możliwość zatrudnienia absolwentom kierunków, głównie humanistycznych, w placówkach kulturalno-oświatowych. Pierwsi absolwenci tego Studium pochodzą z 1968 r. W 1969 r. w UJ zorganizowane zostało Międzywydziałowe Studium Bibliotekoznawstwa, którego ukończenie dawało możliwość zatrudnienia w bibliotekach szkolnych i publicznych.

Kierunki nauczycielskie na studiach dziennych tworzone też były w licznych filiach uniwersytetów. Stwierdzenie to odnieść można do Ośrodka Działalności Zamiejscowej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Katowicach, przekształconego tamże w 1966 r. na Filię Uniwersytetu Jagiellońskiego. Od 1 października 1963 r. w ramach Oddziału istniało Studium Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii UJ z dwoma kierunkami studiów: matematyką

³³ MN-KN, Zestawienia dotyczące ilości studentów w uniwersytetach.

³⁴ Tamże.

i fizyką³⁵. W ostatnim roku działalności Filii (1967/68) na kierunkach tych było 553 studentów i 34 pracowników naukowych. Absolwenci tych kierunków zasilili kadre nauczycielską Górnego Śląska i Zagłębia³⁶.

Udział uniwersytetów w kształceniu specjalistów w zakresie nauk matematyczno-przyrodniczych, humanistycznych i wychowania technicznego w latach 1964–1970 obrazuje tabela 4. Spośród 27 556 absolwentów tych specjalizacji 8 562 podjęło pracę nauczycielską, co z kolei przedstawia tabela 5. Największa ich ilość podjęła pracę w liceach ogólnokształcących, w szkołach podstawowych i w technikach zawodowych. Wynika to z tabeli 6. Zestawienie zatrudnienia nauczycieli z wykształceniem uniwersyteckim za okres od 1 października 1970 do 30 września 1971 r. wskazuje, iż największą ich liczbę przyjęły szkoły w woj. katowickim, a najmniejszą w woj. opolskim (tabela 7).

Sprawę podniesienia poziomu nauczania i wychowania w szkołach podstawowych i średnich uwzględnił zakończony 17 marca 1954 II Zjazd PZPR. Zgodnie z uchwałami Zjazdu zachodziła konieczność lepszego przygotowania ideologicznego, naukowego i pedagogicznego nauczycieli oraz stworzenia warunków do dalszego podnoszenia ich kwalifikacji i doskonalenia metod pracy. W oparciu o te wytyczne Ministerstwo Oświaty opracowało projekt ulepszenia systemu kształcenia nauczycieli szkół podstawowych i średnich. Projekt ten stał się podstawą „Uchwały Nr 276 Prezydium Rządu z dnia 18 maja 1954 r. w sprawie ulepszenia systemu kształcenia nauczycieli szkół podstawowych i średnich”³⁷. Zgodnie z tą „Uchwałą” kształcenie kandydatów na nauczycieli szkół średnich odbywać się miało m.in. w uniwersytetach, na wydziałach odpowiadających przedmiotom nauczania w szkołach średnich. Uniwersytety przygotowywać miały kandydatów na nauczycieli klas VIII–XI. Należy tu przypomnieć, że powyższa „Uchwała” zbiegła się w czasie z przemianami organizacyjnymi w zakresie lat, planów i programów studiów. Określiła, że jedną z funkcji uniwersytetów w Polsce jest kształcenie naukowo-pedagogiczne nauczycieli dla szkół średnich.

„Ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania”³⁸ nie odnosiła się do szkół wyższych. Po jej wydaniu straciła moc ustawa z dnia 26 września 1922 r. wraz z późniejszymi zmianami, dotycząca kwalifikacji zawodowych do nauczania w szkołach średnich ogólnokształcących oraz seminariach nauczycielskich. Kształcenie nauczycieli i wychowanków w myśl ustawy z dnia 15 VII 1961 r. miało na celu:

³⁵ Dz. Urz. Min. Szk. Wyż., 1963, nr 9, poz. 62; *10 lat Uniwersytetu Śląskiego (1968–1978)*, Katowice 1978, s. 29.

³⁶ *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok akademicki 1967/68*, opr. L. Hajdukiewicz, Kraków 1971, s. 65.

³⁷ Dz. Urz. Min. Ośw., 1955, nr 7, poz. 57.

³⁸ Dz. U. PRL, 1961, nr 32, poz. 160.

1) teoretyczne i praktyczne przygotowanie do obowiązków nauczyciela i wychowawcy, do realizacji zadań określonych w tej ustawie,

2) wpajanie zamiłowania do pracy pedagogicznej i zrozumienia jej doniosłości dla rozwoju kraju,

3) wdrożenie do samokształcenia, do podnoszenia poziomu swej wiedzy i kultury ogólnej i zawodowej,

4) przygotowanie do działalności społecznej i kulturalnej.

Ustawa postanawiała, że ministrowie, którym podlegają szkoły wyższe, w porozumieniu z Ministrem Oświaty określą warunki, jakim powinno odpowiadać kształcenie nauczycieli i wychowawców w szkołach wyższych im podległych.

Tabela 4

ABSOLWENCI UNIWERSYTETÓW – STUDIA MAGISTERSKIE
W LATACH 1964–1970 ³⁹

Wyszczególnienie	Absolwenci w latach 1964–1970							Razem w latach 1964–70
	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	
Nauki matematycz- no-przyrodnicze	1 476	1 516	1 693	1 827	2 200	2 133	2 645	13 490
Nauki humanistyczne	1 460	1 622	1 948	1 970	2 267	2 324	2 374	13 965
Wychowanie techniczne	—	—	—	—	40	46	15	101
Razem	2 936	3 138	3 641	3 797	4 507	4 503	5 034	27 556

Tabela 5

ABSOLWENCI UNIWERSYTETÓW STUDIÓW MAGISTERSKICH PODEJMUKĄCY PRACĘ NAUCZYCIELSKĄ
W SZKOLNICTWIE JAKO NAUCZYCIELE PRZEDMIOTÓW OGÓLNOKSZTAŁCĄCYCH
W LATACH 1964–1970 ⁴⁰

Wyszczególnienie	Absolwenci podejmujący pracę nauczycielską 1964–1970							Razem w latach 1964–70
	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	
Liczba absolwen- tów ogółem	2 936	3 138	3 641	3 797	4 507	4 503	5 034	27 556
Liczba absolwen- tów podejmujących pracę nauczycielską	1 136	1 150	1 156	1 081	1 013	1 425	1 501	8 462
% ogółu absolwen- tów	38,0	36,6	31,7	28,5	22,5	31,6	29,8	31,2

³⁹ MN-KN, Materiały dotyczące absolwentów uniwersytetów i ich zatrudnienia.

⁴⁰ Tamże.

Tabela 6

ABSOLWENCI UNIWERSYTETÓW STUDIÓW DZIENNYCH, KTÓRZY PODJĘLI PRACĘ NAUCZYCIELSKĄ W SZKOŁACH I INNYCH PLACÓWKACH OSWIATOWO-WYCHOWAWCZYCH⁴¹

Szkoły lub placówki	L a t a					
	1964/65	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70
Przedszkola	—	1	—	—	—	—
Szkoły podstawowe	218	195	279	376	215	440
Szkoły specjalne	16	10	24	20	15	18
Licea ogólnokształcące	472	443	297	315	342	439
Z-dy kształcenia nauczycieli	62	58	29	34	7	26
Zasadnicze szkoły zawodowe	129	153	198	106	127	188
Technika zawodowe	204	257	263	162	231	231
Szkoły przysp. rolniczego	2	2	—	1	3	4
Placówki wych.-opiekuńcze	26	19	18	15	17	22
Placówki wych. pozaszkolnego	7	22	16	13	19	8
Inne	—	—	32	39	37	49
Razem	1 136	1 150	1 156	1 081	1 013	1 425

Tabela 7

LICZBA NAUCZYCIELI Z WYKSZTAŁCENIEM UNIWERSYTECKIM ZATRUDNIONYCH W OKRESIE OD 1 X 1970 DO 30 IX 1971 R.²

m. st. Warszawa	— 150	woj. Kraków	— 83
m. Łódź	— 75	woj. Lublin	— 158
m. Kraków	— 72	woj. Łódź	— 61
m. Poznań	— 66	woj. Olsztyn	— 31
m. Wrocław	— 86	woj. Opole	— 18
woj. Białystok	— 38	woj. Poznań	— 132
woj. Bydgoszcz	— 154	woj. Rzeszów	— 42
woj. Gdańsk	— 125	woj. Szczecin	— 50
woj. Katowice	— 232	woj. Warszawa	— 108
woj. Kielce	— 63	woj. Wrocław	— 135
woj. Koszalin	— 59	woj. Zielona Góra	— 35
Razem 1 973			

Pedagogicznym kształceniem nauczycieli na uniwersyteckich kierunkach studiów zajmowały się katedry lub zakłady pedagogiki. W tym zakresie istniała tylko odrębność w Uniwersytecie Warszawskim, gdzie od 1957 r. funkcje te przejęło utworzone w tym roku Międzywydziałowe Studium Pedagogiczne. Przygotowanie pedagogiczne było właściwie procesem odrębnym, realizowanym przez zespoły pracowników nie powiązanych z tokiem kształcenia merytorycznego. Należy stwierdzić, że w uniwersytetach nie doceniano znaczenia pedagogicznego kształcenia nauczycieli, na niektórych specjalnościach przedmiotowych ujmowano je wręcz jako coś ubocznego.

⁴¹ Tamże.

⁴² W. I w a n o w s k i, *Oświata, nauczyciele, liczby*, Warszawa 1973, aneks, tab. 2.

Pedagogiczne przygotowanie na kierunkach nauczycielskich w uniwersytetach składało się z trzech działów:

- 1) wykładów i ćwiczeń z zakresu tzw. elementów nauk pedagogicznych,
- 2) wykładów i ćwiczeń z metodyki przedmiotu głównego (kierunkowego),
- 3) praktyki pedagogicznej.

Na niektórych kierunkach studenci odbywali obowiązkowo lub nadobowiązkowo zajęcia (wykłady lub wykłady i ćwiczenia) z metodyki nauczania przedmiotu pobocznego. Na filologiach obcych wprowadzono seminaria z metodą audiowizualnych w nauczaniu w wymiarze od 30 do 60 godzin rocznie⁴³.

Rozmieszczenie poszczególnych działów, składających się na pedagogiczne kształcenie na kierunkach nauczycielskich w uniwersytetach wyglądało następująco:

- 1) elementy nauk pedagogicznych – semestry V i VI lub VI i VII,
- 2) metodyka nauczania przedmiotu specjalizacji – semestry VII i VIII, lub VIII i IX,
- 3) praktyka pedagogiczna – między VII a IX semestrem włącznie.

Ze zestawienia wymiarów godzin przedmiotów pedagogicznych od końca lat pięćdziesiątych (tabela 8) i ramowego programu wymagań z zakresu „elementów nauk pedagogicznych” na nauczycielskich kierunkach studiów uniwersyteckich wynikają następujące wnioski:

1) wymiar godzin „elementów nauk pedagogicznych” na kierunkach nauczycielskich był za mały na kierunkach: astronomii, fizyki, matematyki, biologii, chemii, geografii. Na przykład na wykład kursowy i ćwiczenia z „elementów nauk pedagogicznych” na biologii, geografii i chemii przewidziano tylko po 90 godzin, a na astronomii, matematyce i fizyce po 60 godzin wykładów (pierwotnie wszędzie było po 120 godzin zajęć). W tak małej ilości godzin trudno było zmieścić nawet najbardziej elementarny zarys dyscyplin pedagogicznych;

2) kształcenie pedagogiczne ogólne w uniwersytetach obejmowało tylko jeden przedmiot nazwany „elementami nauk pedagogicznych”, przy czym jego ramowy program obejmował wybrane zagadnienia z pedagogiki i psychologii zgrupowane w 11 działach. Były to: a) wprowadzenie do pedagogiki, podstawowe pojęcia pedagogiczne, b) idee wychowania, c) elementy psychologii rozwojowej, d) elementy psychologii wychowawczej, e) podstawy socjologiczne wychowania, f) wychowanie umysłowe, g) wychowanie moralno-społeczne, h) wychowanie estetyczne, i) wychowanie fizyczne i zasady higieny, j) główne instytucje wychowawcze, k) osobowość nauczyciela-

⁴³ M. Jakubowski, *Kilka uwag na temat uniwersyteckiego kształcenia nauczycieli*, „Ruch Pedagogiczny” 1968, nr 2, s. 200.

⁴⁴ K. Dżiduszko, op. cit., s. 17; J. Zborowski, *Pedagogiczna funkcja uniwersytetu*, Kraków 1970, s. 12–13. Autor ten podał także propozycje zmian w zakresie pedagogicznego kształcenia nauczycieli.

PRZEDMIOTY PEDAGOGICZNE W PLANACH NAUCZYCIELSKICH KIERUNKÓW STUDIÓW UNIWERSYTECKICH 44

Kierunek studiów	Elementy nauk pedagogicznych		Metodyka nauczania przedmiotu kierunkowego		Metodyka nauczania przedmiotu pobocznego		Razem	Praktyka szkolna
	godz.	godz.	godz.	godz.	godz.	godz.		
Historia	120 (60+60)	90 (30+60)	—	—	210	4 tygodnie		
Filologia polska	120 (60+60)	150 (60+90)	—	—	270	4 tygodnie		
Filologia rosyjska	120 (60+60)	150 (60+90) + 60 met. audiowizual.	—	—	330	6 tygodni 2 w szkole podstawowej 4 w szkole średniej		
Filologia angielska	120	150 (60+90) + 60 met. audiowizual.	—	—	330	4 tygodnie		
Filologia germańska	120 (60+60)	150 (60+90) + 60 met. audiowizual.	—	—	330	4 tygodnie		
Filologia romańska	120 (60+60)	150 (60+90) + 60 met. audiowizual.	—	—	330	4 tygodnie		
Filologia klasyczna	90 (60+30)	90 (45+45)	150 (60+90) met. j. ros.	—	330	6 tygodni 2 w szk. podst. z j. ros., 4 w szk. średn. z łaciny		
Filologia białoruska	120 (60+60)	150 (60+90)	—	—	270	—		
Filologia ukraińska	120 (60+60)	120 (60+60)	—	—	240	—		
Astronomia	60 wykt.	45 (15+30)	75 (30+45)	—	210	4 tygodnie		
Matematyka (studia 4-letnie)	60 wykt.	90 (60+30)	60 wykt.	—	210	4 tygodnie		
Fizyka (studia 4-letnie)	60 wykt.	75 (30+45) + 60 practicum	90 (60+30) nadobow. dla zdob. prawa naucz. mat.	—	135+90	4 tygodnie		
Chemia	90 (30+60)	90 (30+60)	60 (30+30)	—	240	4 tygodnie (2+2)		
Biologia	90 (30+60)	90 (45+45)	60 (30+30)	—	240	4 tygodnie		
Geografia	90 (60+30)	120 (60+60)	—	—	210	4 tygodnie (2+2)		
Muzykologia	120 (60+60)	120 (60+60)	—	—	240	4 tygodnie		

-wychowawcy⁴⁵. Natomiast w wyższych szkołach pedagogicznych kształcenie pedagogiczne obejmowało cztery przedmioty: psychologię – 120 godz., pedagogikę – 120 godz., historię wychowania – 45 godz. i higienę szkolną – 15 godz. Korzystniej również usytuowane były w tych szkołach dydaktyki szczegółowe i dyscypliny społeczno-polityczne. Zachwiane zostały poniekąd w wyższych szkołach pedagogicznych proporcje między przedmiotami kierunkowymi a pedagogicznymi na niekorzyść przedmiotów kierunkowych⁴⁶;

3) ten niewielki wymiar godzin na przedmioty pedagogiczne nie przyczynił się do w miarę gruntownego przygotowania naukowo-pedagogicznego absolwenta uniwersytetu do zawodu nauczycielskiego, do jego identyfikacji z tym zawodem;

4) zajęcia miały kończyć się egzaminem, lecz niektóre uczelnie na kilku kierunkach zamieniły go na uzyskanie zaliczenia.

Praktyka szkolna obowiązująca studentów uniwersytetów trwała wówczas 4 tygodnie, a jedynie na kierunkach filologii rosyjskiej i klasycznej 6 tygodni, w tym 2 tygodnie w szkole podstawowej i 4 tygodnie w szkole średniej⁴⁷. Doświadczenie wykazało, że zapoznanie się z metodami nauczania i wychowania szkoły podstawowej ułatwiało zrozumienie problemów związanych z nauczaniem i wychowaniem w szkole średniej⁴⁸.

Na podstawie ogólnie obowiązujących przepisów, grupy ćwiczeniowe w uniwersytetach liczyły po 25–30 studentów. Były one zbyt liczne, co uniemożliwiało hospitację zajęć, a w wypadku jej odbycia nie przynosiło przewidywanych efektów hospitantom.

W tym okresie plany studiów były tak skonstruowane, że egzamin z metodyki przedmiotu kierunkowego odbywał się przed ostatnią praktyką np. na astronomii, biologii, filologiach – polskiej i rosyjskiej. Lepsze dałby on zapewne efekty, gdyby studenci składali go po już odbytej praktyce.

Palącą i trudną do rozwiązania kwestią był dobór nauczycieli, którzy mieli kierować praktykami⁴⁹. Wybór nauczycieli – kierowników praktyk opie-

⁴⁵ Ramowy program wymagań z „Elementów nauk pedagogicznych” dla nauczycieli kierunków studiów uniwersyteckich.

⁴⁶ W. Wojtyński, *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli w Polsce Ludowej* (w:) *Oświata i wychowanie w Polsce Ludowej. Wybrane zagadnienia*, pr. zbior. pod red. W. Okonia. Warszawa 1968, s. 144–145; S. Krawciewicz, *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli. Problemy i tendencje*, Warszawa 1974, s. 58–61.

⁴⁷ Wśród różnych propozycji warto zwrócić uwagę na wypowiedź I. Laskowskiej, która sugerowała, aby praktykę pedagogiczną na kierunku chemii ograniczyć do 2 tygodni, a wygospodarowane 2 tygodnie przeznaczyć na zapoznanie studentów z technicznymi środkami nauczania. I. Laskowska, *Jak podnieść wyniki pracy Uniwersytetu w zakresie szkolenia nauczycieli? (Uwagi dyskusyjne)*, „*Życie Szkoły Wyższej*” 1962, nr 9, s. 47.

⁴⁸ S. A. Radomski, *Rola szkolnej praktyki pedagogicznej w przygotowaniu studentów uniwersytetów do zawodu nauczycielskiego*, „*Ruch Pedagogiczny*” 1968, nr 6, s. 738–747.

⁴⁹ M. Susułowska, *Problemy praktyk szkolnych*, „*Życie Szkoły Wyższej*” 1962, nr 12, s. 32–40.

rał się głównie na dobrych stosunkach metodyków z kierownikami szkół i osobistych znajomościach w kuratorium, a nie na obowiązujących zarządzeniach i rozporządzeniach. Nie zachęcało nauczycieli-kierowników praktyk otrzymywane wynagrodzenie za opiekę nad praktykantami.

Ilość czasu przeznaczanego w uniwersyteckich planach studiów na kształcenie naukowo-pedagogiczne różniła się np. od planów studiów w rocznych studiach pedagogicznych dla czynnych nauczycieli szkół zawodowych. W 1960 r. przewidziano dla nich 206 godzin z następującym podziałem: psychologia – 48 godz., pedagogika – 60, metodyka – 48, higiena i bhp – 18, zagadnienia ustrojowo-organizacyjne szkolnictwa – 16 i aktualne zagadnienia społeczno-ekonomiczne – 16 godzin⁵⁰. Na kształcenie naukowo-pedagogiczne w uniwersytetach w roku akademickim 1966/67 przeznaczono od 4,3 do 8,4% ogólnego wymiaru godzin; reszta przeznaczona była na kształcenie ogólne i specjalistyczne. Na wybranych kierunkach studiów na kształcenie naukowo-pedagogiczne wydzielono w planach studiów następujący procent godzin: biologia 4,3%, geografia, muzykologia 6,1%, sekcja fizyki ogólnej 6,2%, sekcja matematyki ogólnej 7,2%, astronomia 7,5%, filologia germańska 8,1%, filologia rosyjska 8,4%⁵¹. Należy zauważyć, że jeżeli na przygotowanie naukowo-pedagogiczne nauczycieli w polskich uniwersytetach przeznaczono do 8,4% liczby godzin studiów, to w USA – 17%.

Niewielka ilość godzin na przedmioty pedagogiczne, nie zawsze najlepiej odbyta praktyka pedagogiczna, wytwarzały niechęć do podejmowania przez absolwentów uniwersytetów pracy w szkolnictwie, rodziły świadomość niedostatecznego przygotowania do tej pracy. Szczególnie jaskrawo wystąpiło to w przypadku kierowania absolwentów uniwersytetów do pracy w szkole podstawowej. Niedostatki te próbowano likwidować od 1963 r. przez wprowadzenie studiów nauczycielskich dwustopniowych, dających ich absolwentom przygotowanie teoretyczne i praktyczne do pracy w szkole podstawowej i średniej, a tym samym i szersze możliwości ich zatrudnienia.

Absolwenci uniwersyteckich kierunków nauczycielskich podejmowali pracę w charakterze nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących w szkołach zawodowych. Nie byli oni w pełni przygotowani do podjęcia pracy w tych szkołach, z tej przyczyny, że nie zaznajamiano ich ze specyfiką pracy w szkołach zawodowych, z pedagogiką gospodarczą i pedagogiką pracy, które mieszczą w sobie zagadnienia dydaktyczno-wychowawcze właściwe dla szkół zawodowych, jak też odnoszące się do procesów mających miejsce w zakładzie pracy⁵². Palący problem odpowiedniego przygotowania wszystkich nauczycieli rozwiązano uchwałą resortów oświaty i szkolnictwa wyższego z 15 stycznia 1973 r., która postanawiała, że kształcenie nauczycieli

⁵⁰ Dz. Urz. Min. Ośw., 1960, nr 11, poz. 194.

⁵¹ M. Jakubowski, op. cit., s. 201.

⁵² C. Siwicki, *Zmiany strukturalno-organizacyjne w szkolnictwie zawodowym PRL*, Poznań 1981, s. 228.

przedmiotów ogólnokształcących dla wszystkich szczebli szkolnictwa odbywać się będzie w systemie studiów magisterskich jednolitych prowadzonych m.in. przez uniwersytety i wyższe szkoły pedagogiczne. Oznaczało to konieczność wprowadzenia do programu pedagogiki treści z pedagogiki gospodarczej i pedagogiki pracy.

Sumując okres 1954–1975 w zakresie uniwersyteckiego kształcenia nauczycieli należy dostrzec:

1. Wprowadzenie jednolitych 5-letnich, skracanych na niektórych kierunkach do lat 4, studiów dziennych magisterskich, wyższych zawodowych studiów nauczycielskich, specjalności nauczycielskich, ugruntowanie studiów dla pracujących.

2. Unowocześnienie treści i metod kształcenia, intensyfikację studiów przy jednoczesnym ich skracaniu na niektórych kierunkach.

3. Zorganizowanie nowych kierunków studiów kształcących nauczycieli, które wynikały z zapotrzebowania zgłaszanego przez szkoły.

4. Kształcenie nauczycieli w uniwersyteckich filiach.

5. Wprowadzenie do planów nauczania elementów nauk pedagogicznych, metodyki nauczania, praktyki pedagogicznej, co pospolicie nazywano „małą pedagogizacją”.

Negatywne zjawiska sprowadzały się do następujących:

1. W planach studiów znalazła się mała ilość godzin zajęć wchodzących w skład „małej pedagogizacji”, do tego nie były one najszczęśliwiej w nich usytuowane⁵³. Nie było więc dostatecznej korelacji między kształceniem specjalistycznym, pedagogicznym i metodycznym.

Po wprowadzeniu egzaminów kwalifikacyjnych dla nauczycieli (1962–1972) musieli oni nadrabiać braki wyniesione ze studiów w zakresie przygotowania zawodowego. Do 1962 r. wystarczały więc kwalifikacje naukowo-pedagogiczne, czyli dyplom ukończenia szkoły wyższej, od 1962 r. nauczyciele musieli zdobyć jeszcze kwalifikacje zawodowe przez złożenie egzaminu kwalifikacyjnego.

2. W pedagogicznym kształceniu nauczycieli nie uwzględniono przygotowania ich do nauczania przedmiotów ogólnokształcących i pomocniczych w szkołach zawodowych.

3. Nie doceniano czasami pedagogicznego kształcenia nauczycieli, co wyrażało się m.in. zamianą egzaminów na zaliczenia. Rzutowało to ujemnie

⁵³ Na temat oceny przygotowania naukowo-pedagogicznego absolwentów uniwersytetów, propozycji zmian w planach studiów uniwersyteckich m. in. *Ocena przygotowania przez uniwersytet do zawodu nauczycielskiego. Pokłosie z sesji naukowej roku jubileuszowego 600-lecia Uniwersytetu Jagiellońskiego z 22–23 listopada 1963 roku*, „Zeszyty Naukowe UJ CXIII”. *Prace Psychologiczno-Pedagogiczne*, z. 7, Kraków 1965; S. Wołoszyn, *Z prac Zespołu Rzeczoznawców Pedagogiki i Psychologii Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1966, nr 3, s. 192; W. Wojtyński, op. cit., s. 145–146; S. Wołoszyn, *Pedagogiczne kształcenie nauczycieli w uniwersytetach*. (Stan i propozycje zmian), „Nauczyciel i Wychowanie” 1970, nr 3, s. 73–81.

na podejmowanie przez absolwentów kierunków nauczycielskich pracy w szkolnictwie po zniesieniu nakazów pracy w 1958 r., ze zmianami w tym zakresie wprowadzonymi w 1964 r.

4. Uniwersytety odczuwały brak specjalistów w zakresie metodyki poszczególnych specjalności.

5. Często zajęcia z nauk pedagogicznych pracownicy nauk pedagogicznych traktowali jako pracę dodatkową.

STUDIA MAGISTERSKIE DLA PRACUJĄCYCH W UNIWERSYTETACH – KIERUNKI NAUCZYCIELSKIE

W celu umożliwienia osobom pracującym podwyższenia swych kwalifikacji zawodowych i naukowych zaczęto, poczynając od 1949 r. w uniwersytetach organizować studia wieczorowe. Nową formą tych studiów były studia wieczorowe dla absolwentów studiów nauczycielskich. Zaczęto je organizować w uniwersytetach od 1963 r. Były to studia trwające od 4 do 5 lat. Absolwenci studiów nauczycielskich mogli być przyjmowani na niektóre kierunki bez egzaminu wstępnego. Na przeważających kierunkach obowiązywał ich jednak egzamin wstępny. Zajęcia odbywały się w zasadzie trzy razy w tygodniu po cztery godziny dziennie.

Tabela 9

WIECZOROWE STUDIA DLA ABSOLWENTÓW STUDIÓW NAUCZYCIELSKICH
W LATACH 1963–1971³⁴

Nazwa uniwersytetu	Specjalizacja i rok utworzenia
Uniwersytet Warszawski	matematyka (1963), chemia (1964), pedagogika (1964), fil. rosyjska (1965), fizyka (1965)
Uniwersytet Łódzki	matematyka (1964), fil. rosyjska (1965)
Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie	matematyka (1965)
Uniwersytet A. Mickiewicza w Poznaniu	fil. rosyjska (1965), matematyka (1965)
Uniwersytet Jagielloński	chemia (1966)
Uniwersytet Śląski	fil. polska (1968), historia (1968), pedagogika (1968), wychowanie techniczne (1968), elektro-techniczny (1970), mechaniczny (1970)
Uniwersytet Gdański	fil. polska (1970), pedagogika (1970), matematyka (1970)

Najwcześniej uległo likwidacji studium wieczorowe chemii w Uniwersy-

³⁴ Opracowana na podstawie zarządzeń drukowanych w dziennikach urzędowych Min. Szkolnictwa Wyższego (do 1966 r.) i w dziennikach urzędowych Min. Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (1967–1971).

tecie Jagiellońskim (w r. 1969/70 zaprzestano rekrutacji), następnie matematyki (w 1970 r.) w Uniwersytecie M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie i w Uniwersytecie Gdańskim.

W latach 1970–1972 władze oświatowe dokonały też przekształceń lub połączeń studiów wieczorowych w ramach jednostek organizacyjnych uniwersytetów. W 1970 r. w Uniwersytecie Łódzkim przekształcono Wieczorowe Studium Filologii Rosyjskiej w Zaoczne Studium Filologii Rosyjskiej⁵⁵. W Uniwersytecie Warszawskim w 1971 r. połączono działające w ramach Wydziału Psychologii i Pedagogiki Studium Zaoczne Pedagogiki i Wieczorowe Studium Pedagogiki w jedną jednostkę organizacyjną o nazwie: Studium Pedagogiki dla Pracujących⁵⁶. W tymże Uniwersytecie w 1972 r. połączono działające w obrębie Instytutu Filologii Rosyjskiej Wieczorowe Studium Filologii Rosyjskiej z Zaocznym Studium Filologii Rosyjskiej w jedną jednostkę organizacyjną o nazwie: Studium Filologii Rosyjskiej dla Pracujących i przeniesiono je do Instytutu Filologii Rosyjskiej⁵⁷.

W związku z przeprowadzonymi zmianami w systemie kształcenia nauczycieli w roku akademickim 1971/72 wstrzymano rekrutację na studia wieczorowe w uniwersytetach dla absolwentów studiów nauczycielskich.

Studia eksternistyczne, jako formę studiów dla pracujących, uruchomiono w uniwersytetach w 1953 r. Podstawą do organizacji studiów eksternistycznych było Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 października 1953 r. w sprawie warunków odbywania studiów w charakterze eksternistów przez nauczycieli i pracowników kulturalno-oświatowych⁵⁸. Zarządzenie przewidywało otwarcie studiów eksternistycznych jednolitych we wszystkich uniwersytetach, w których reprezentowany był na studiach dziennych dany kierunek studiów. Powstały wtedy we wszystkich uniwersytetach studia eksternistyczne jednolite na kierunkach: filologii polskiej, filologii rosyjskiej, historii, matematyki i geografii. W 1956 r. uruchomione zostały studia eksternistyczne jednolite z zakresu pedagogiki, filologii – romańskiej, angielskiej i germańskiej. W 1958 r. dokonano likwidacji eksternatu jednolitego z zakresu geografii⁵⁹.

Lokalizację studiów eksternistycznych jednolitych w uniwersytetach w roku akad. 1960/61 przedstawiono w tabeli 10.

Najwięcej eksternatów prowadził w tym roku Uniwersytet Jagielloński, najmniej Uniwersytet Wrocławski im. B. Bieruta. Wszystkie uniwersytety prowadziły studia eksternistyczne z historii, zaś z matematyki 6 uniwersytetów i z filologii polskiej 5 uniwersytetów.

⁵⁵ Dz. Urz. Min. Ośw. i Szk. Wyż., 1970, nr A-1, poz. 6.

⁵⁶ Dz. Urz. Min. Ośw. i Szk. Wyż., 1971, nr A-14, poz. 110.

⁵⁷ Dz. Urz. Min. Ośw. i Szk. Wyż., 1972, nr A-6, poz. 40.

⁵⁸ Mon. Pol., 1953, nr A-99, poz. 1365.

⁵⁹ Mon. Pol., 1958, nr 80, poz. 462; M. Kupczyk, *Powstanie i funkcjonowanie studiów zaocznych na kierunkach uniwersyteckich*, Warszawa 1965, s. 10–11.

W latach sześćdziesiątych zachodziły zmiany w lokalizacji studiów eksternistycznych jednolitych. Od roku akad. 1963/64 były one prowadzone w zasadzie w tych uniwersytetach, które posiadały wymienione w tabeli 10 kierunki na studiach dziennych, nie posiadając na tych kierunkach studiów zaocznych. Studia eksternistyczne jednolite obejmowały następujące nauczycielskie kierunki studiów uniwersyteckich: filologie – polską, rosyjską, germańską, romańską oraz historię i matematykę.

Tabela 10

STUDIA EKSTERNISTYCZNE JEDNOLITE W UNIwersYTETACH
W ROKU AKADEMICKIM 1960/61⁶⁰

Lp.	Uniwersytet	Kierunek studiów						
		fil. pol.	fil. ros.	fil. germ.	fil. rom.	historia	pedagogika	matematyka
1	UJ	×	×		×	×	×	×
2	UMCS	×				×	×	×
3	UŁ	×				×		×
4	UAM	×		×		×		×
5	UMK	×				×		×
6	UW					×	×	×
7	UWBB					×		

Studiowanie w charakterze eksternisty polegało wyłącznie na samodzielnym opanowaniu przez studenta, w oparciu o wskazaną przez uczelnię bibliografię, materiału przewidzianego programem studiów, na złożeniu przewidzianych planem studiów egzaminów i przygotowaniu pracy magisterskiej. Okres, w ciągu którego eksternista powinien złożyć egzaminy i uzyskać dyplom ukończenia studiów, mógł być o rok dłuższy niż studia dzienne.

Pierwsze rekrutacje na studia eksternistyczne jednolite nie przewidywały egzaminów wstępnych; na studia zgłaszało się mniej kandydatów niż było miejsc. Od momentu powołania na tych kierunkach studiów zaocznych uczelnie, bez względu na liczbę zgłaszających się, zaczęły wprowadzać egzaminy wstępne, mimo że przepisy w tym zakresie nie uległy zmianie.

Wyjątkowo niska była wtedy sprawność studiów eksternistycznych. Wynikała ona z następujących przyczyn:

- 1) braku jakiegokolwiek wstępnej selekcji kandydatów,
- 2) braku odpowiednich programów, podręczników, skryptów,
- 3) braku urlopów. Pracownik dopuszczony do składania egzaminów jako eksternista mógł być zwolniony z pracy tylko na czas niezbędny do zdania egzaminów.

Ilustrację stanowią wyniki studiów eksternistycznych w Uniwersytecie Łódzkim w latach 1954–1958, przedstawione w tabeli 11.

⁶⁰ Informator dla kandydatów do szkół wyższych w roku szkolnym 1960/61, Warszawa 1959, s. 217.

WYNIKI STUDIÓW EKSTERNISTYCZNYCH W UNIWERSYTECIE ŁÓDZKIM
W LATACH 1954–1958 ⁶¹

Kierunek studiów	Przyjęto ogółem	Uzyskało dyplomy	Skreślono z listy	Studiuje na roku			
				IV	III	II	I
Historia	133	3	75	8	—	12	35
Filologia polska	101	—	31	1	1	5	63
Matematyka	14	—	12	—	—	—	2

Już w 1955 r. Departament Studiów Uniwersyteckich Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego negatywnie ocenił wprowadzenie dwustopniowych studiów w uniwersytetach ⁶². Na kierunkach nauczycielskich przeszło 12 tys. osób opuściło uczelnię z dyplomem I stopnia (w tym 3,5 tys. z wyższych szkół pedagogicznych). Nie wszyscy mogli podjąć studia II stopnia systemem dziennym. Pilną więc potrzebą stało się uruchomienie eksternatu II stopnia. Utworzono go w 1955 roku ⁶³ na wszystkich kierunkach studiów i we wszystkich uniwersytetach, które prowadziły studia I stopnia oraz posiadały odpowiednie studia dzienne. Eksternaty II stopnia utworzono na następujących kierunkach nauczycielskich: pedagogice, filologiach – polskiej, rosyjskiej, germańskiej, romańskiej, angielskiej, historii, archeologii, matematyce, fizyce, geografii, biologii ⁶⁴.

Do studiów eksternistycznych II stopnia mogły być dopuszczone te osoby, które posiadały dyplom ukończenia studiów I stopnia lub świadectwo ukończenia studiów wyższych w uniwersytetach oraz pracowały co najmniej przez dwa lata w okresie bezpośrednio przed ubieganiem się o przyjęcie na studia II stopnia.

Zainteresowanie studiami eksternistycznymi II stopnia było bardzo duże, co wynikało z ogromnej liczby absolwentów studiów I stopnia. W pierwszej rekrutacji zgłosiło się 10-krotnie więcej kandydatów niż miejsc, którymi dysponowały uniwersytety.

W trakcie organizacji eksternatu II stopnia popełniono te same błędy, jak przy organizacji eksternatu jednolitego, a mianowicie:

- 1) nie zabezpieczono bazy podręcznikowo-skryptowej oraz programów,
- 2) nie zapewniono odpowiednich pomocy naukowych, co przy pozbawieniu bezpośredniego kontaktu z uczelnią uniemożliwiało faktyczne studiowanie.

⁶¹ M. Kupczyk, op. cit., s. 14, tab. 3.

⁶² Tamże, s. 15.

⁶³ Podstawą do organizacji studiów eksternistycznych II stopnia stało się Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 14 lutego 1955 r. w sprawie warunków składania egzaminów i uzyskiwania dyplomów ukończenia studiów II stopnia w charakterze eksternistów w wyższych szkołach technicznych, wyższych szkołach rolniczych i na uniwersytetach (Mon. Pol., 1955, nr 17, poz. 177).

⁶⁴ M. Kupczyk, op. cit., s. 10–11, tab. 2.

Sprawność szkolenia na eksternacie II stopnia w wybranych uniwersytetach i na niektórych kierunkach studiów w roku akad. 1955/56 przedstawiają dane zawarte w tabeli 12.

Tabela 12

SPRAWNOŚĆ SZKOLENIA NA EKSTERNACIE II STOPNIA W WYBRANYCH UNIwersYTETACH
W ROKU AKADEMICKIM 1955/56⁶⁵

Uniwersytet i kierunek studiów	Liczba studen- tów	Liczba obow. egz.	Liczba studentów, którzy złożyli						Nie złożyli egza- minu
			6	5	4	3	2	1	
			egzaminów						
UWBB - biol.	51	4	—	—	0	2	3	13	33
UWBB - hist.	72	6	2	1	2	3	13	20	31
UJ - hist.	35	5	—	0	3	3	2	5	22
UW - mat.	34	4	—	—	4	2	3	8	17

Tylko w UWBB ponad 50% studentów historii w ciągu jednego roku akademickiego rozpoczęło składanie egzaminów. W pozostałych przypadkach od 50% do 65% studentów nie złożyło ani jednego egzaminu.

Od 1960 r. zaczęto dążyć do stopniowej likwidacji eksternatu II stopnia, uważać go za przejściowy tryb uzyskiwania dyplomów magisterskich przez absolwentów studiów I stopnia. Utrzymano jednak tę formę studiów dalej, ale w zdecydowanie mniejszych grupach studenckich. Prowadzone były w zasadzie w tych uniwersytetach, które posiadały odpowiednie studia dzienne.

Rozwój studiów zaocznych w szkołach wyższych w Polsce Ludowej rozpoczął się od 1950 r., zaś studia zaoczne w uniwersytetach na kierunkach nauczycielskich zaczęto organizować dopiero od 1956 roku⁶⁶. W tym roku

Tabela 13

STUDIA ZAOCZNE W UNIwersYTETACH NA KIERUNKACH NAUCZYCIELSKICH
W LATACH 1956—1973⁶⁷

Lp.	Kierunek studiów	Uniwersytety
1	2	3
1	filologia polska	UW, UMCS, UMK, UŁ, UAM, UWBB, UG
2	filologia rosyjska	UJ, UW, UŁ, UAM, UWBB, UG
3	filologia germańska	UAM, UWBB
4	filologia angielska	UAM

⁶⁵ Tamże, s. 15—16, tab. 4.

⁶⁶ W latach 1955—1956 działała komisja organizacyjna studiów zaocznych na uniwersytetach, która miała przygotować organizację studiów zaocznych na kierunkach: matematyki, fizyki, geografii. M. K u p c z y k, op. cit., s. 17—20.

⁶⁷ Opracowana na podstawie zarządzeń drukowanych w dziennikach urzędowych władz oświatowych. W UW i UŁ kończyli studia zaoczne studenci wydziału dla pracujących byłych Wyższych Szkół Pedagogicznych w Warszawie i w Łodzi.

1	2	3
5	bibliotekoznawstwo	UWBB
6	pedagogika	UW, UMCS, UMK, UŁ, UAM, UWBB, UŚI., UG
7	pedagogika resocjalizacji	UW
8	historia	UW, UMCS, UMK, UŁ, UAM, UWBB, UŚI., UG
9	archeologia	UWBB
10	biologia	UW, UMCS, UMK, UŁ
11	chemia	UG
12	matematyka	UW, UMCS, UMK, UŁ, UAM, UWBB, UŚI., UG
13	fizyka	UMCS, UŁ, UAM, UŚI., UG
14	geografia	UW, UMCS, UŁ, UAM, UWBB, UG
15	wychowanie techniczne	UŚI.
16	mechaniczny	UŚI.
17	elektrotechniczny	UŚI.

zorganizowano studia zaoczne z zakresu pedagogiki (UW), fizyki (UAM), geografii (UAM), matematyki (UWBB), bibliotekoznawstwa (UWBB). W latach 1956–1973 studia zaoczne istniały na kierunkach nauczycielskich, które wymienia tabela 13.

Wszystkie uniwersytety zorganizowały studia zaoczne na kierunkach nauczycielskich. Największa liczba kierunków istniała w Uniwersytecie im. A. Mickiewicza i Uniwersytecie im. B. Bieruta – po 9⁶⁸. W trzech uniwersytetach (UW, UŁ, UG od 1970 r.) funkcjonowało po 8 kierunków na studiach zaocznych, w dwóch (UMCS, UŚI. od 1968 r.) po 7 kierunków, w jednym (UMK) – 5 kierunków. W ośmiu uniwersytetach zorganizowane były studia z zakresu pedagogiki, historii i matematyki, w siedmiu z filologii polskiej, w sześciu z filologii rosyjskiej i geografii, w pięciu z fizyki, w czterech z biologii, w dwóch z filologii germańskiej. Najwięcej studiów zaocznych na kierunkach nauczycielskich w uniwersytetach powołano w 1961 r. – osiem⁶⁹.

Uniwersytety uwzględniały zapotrzebowanie szkół na nauczycieli nowych przedmiotów nauczanych w szkołach ogólnokształcących i wspierały uczelnie techniczne w kształceniu nauczycieli przedmiotów zawodowych dla średnich szkół zawodowych. W roku akad. 1971/72 uruchomione zostały w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach studia zaoczne wychowania technicznego (43

⁶⁸ Gdy w UAM w roku akad. 1958/59 na studiach dziennych studiowało 2 512 osób, a na zaocznych 1 114, to w roku akad. 1964/65 na studiach dziennych 4 113, a na zaocznych 4 015. W roku akad. 1967/68 na studiach dziennych studiowało 5 790 osób, a na studiach dla pracujących 5 903 osoby (bez podyplomowych — 88). Liczba studentów studiów dla pracujących przekroczyła więc liczbę studentów na studiach dziennych. B. Miśkiewicz, *Uniwersytet im. A. Mickiewicza w XXX-lecie PRL*, Poznań 1974, s. 24, 103.

⁶⁹ Były to studia zaoczne z zakresu pedagogiki (UAM, UMCS), filologii polskiej (UŁ), filologii germańskiej (UAM), historii (UMK, UAM), archeologii (UWBB), matematyki (UMCS), geografii (UMCS, UŁ), biologii (UMCS).

studentów w dniu 31 grudnia 1971 r.). Trwały one 5 lat i przeznaczone były dla absolwentów liceów pedagogicznych i techników zawodowych. Warunki przyjęcia na te studia były następujące: nie przekroczony 45 rok życia, co najmniej rok pracy w szkole podstawowej w charakterze nauczyciela zajęć praktyczno-technicznych lub w szkole średniej w charakterze nauczyciela wychowania technicznego, otrzymanie skierowania na studia, złożenie egzaminu wstępnego z wynikiem pozytywnym.

Dyplom magistra wychowania technicznego dawał kwalifikacje naukowe i pedagogiczne do nauczania przedmiotu pod nazwą „wychowanie techniczne” w liceach ogólnokształcących i liceach dla wychowawczyń przedszkoli.

W roku akad. 1971/72 uruchomione zostały też w Uniwersytecie Śląskim studia zaoczne elektrotechniczne i mechaniczne. Na I roku kierunku elektrotechnicznego w końcu 1971 r. było 30 studentów, a mechanicznego – 36. Wstrzymano jednocześnie przyjęcia na studia wieczorowe⁷⁰.

Do czasu reformy kształcenia nauczycieli w 1973 r. nie utrzymały się wszystkie studia zaoczne. Od roku akad. 1965/6 nie rekrutowano na studium zaoczne archeologii w Uniwersytecie Wrocławskim, od 1969/70 na studium zaoczne filologii rosyjskiej w Uniwersytecie Warszawskim. W roku akad. 1971/72 wstrzymano rekrutację na 5-letnie studia zaoczne o kierunku pedagogiki w Uniwersytetach⁷¹. Zaprzeszono też rekrutacji na biologię i geografii w Uniwersytecie Warszawskim. W nowo powstałym Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (m.in. z WSP w Katowicach) działało studium zaoczne z zakresu filologii polskiej; było to jednak studium wygasające. W utworzonym Uniwersytecie Gdańskim istniało zaoczne studium w zakresie chemii, które przejęte zostało z WSP w Gdańsku; było to również studium wygasające.

Wszystkie uniwersytety organizowały jednolite studia magisterskie zaoczne z zakresu pedagogiki pozaszkolnej. Były to następujące kierunki: organizacja pracy kulturalno-oświatowej, pedagogika opiekuńczo-wychowawcza, pedagogika specjalna – resocjalizacja.

Dla studentów studiów zaocznych uruchomiono punkty konsultacyjne. Stanowiły one zorganizowane wspólnie przez szkoły wyższe i zakłady pracy terenowe ośrodki umożliwiające organizowanie pomocy słuchaczom studiów zaocznych w miejscu lub w pobliżu miejsca ich zamieszkania.

Punkt konsultacyjny uruchamiał, za zgodą ministra, rektor właściwej szkoły wyższej na wniosek zainteresowanego zakładu pracy, uzgodniony z jego organem nadrzędnym i prezydium właściwej wojewódzkiej rady narodowej.

⁷⁰ MN-KN, Zestawienia dotyczące ilości studentów w uniwersytetach.

⁷¹ *Informator dla kandydatów na studia wyższe dla pracujących (zaoczne i wieczorowe) na rok szkolny 1971/72*, Warszawa 1971. Wkładka: zmiany i uzupełnienia. Na pedagogikę przyjęto jeszcze tylko w UW.

Punkty konsultacyjne dla uniwersyteckich kierunków nauczycielskich organizowały następujące uniwersytety: Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet im. M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet Warszawski i Uniwersytet Łódzki. Ostatnie dwa uniwersytety prowadziły punkty konsultacyjne przez krótki okres.

Tabela 14

PUNKTY KONSULTACYJNE STUDIÓW ZAOCZNYCH
W LATACH 1963–1972⁷²

Kierunek studiów	Miejscowość	Punkt konsultacyjny uniwersytetu
Historia	Szczecin	UAM
Pedagogika	Szczecin	UAM
	Zamość	UMCS
Matematyka	Szczecin	UAM
	Zielona Góra	UAM
	Koszalin	UAM
	Zamość	UMCS
	Końskie	UŁ
	Kielce	UŁ
	Radom	UW
	Siedlce	UW
	Ciechanów	UW
Fizyka	Szczecin	UAM
	Zielona Góra	UAM
	Zamość	UMCS
	Końskie	UŁ
Biologia	Zamość	UMCS
Geografia	Szczecin	UAM
	Zamość	UMCS
Filologia polska	Płock	UW
	Szczecin	UAM
	Zielona Góra	UAM

Punkt konsultacyjny posiadał także Uniwersytet Śląski, a mieścił się on w Warszawie. Przejęty został po Wyższej Szkole Pedagogicznej w Katowicach⁷³. Zajęcia odbywały się systemem wieczorowym na następujących kierunkach studiów: wychowaniu technicznym, mechanicznym i elektrotechnicznym. Od roku akad. 1969/70 nie dokonywano naboru na te kierunki studiów wieczorowych. W roku akad. 1971/72 dokonano w omawianym punkcie konsultacyjnym rekrutacji na I rok wychowania technicznego studiów zaocznych. Studia w Punkcie Konsultacyjnym w Warszawie ukończyły

⁷² Wykaz opracowany na podstawie *Informatorów dla kandydatów na studia wyższe*.

⁷³ Były to studia 4-letnie dla absolwentów techników przemysłowo-pedagogicznych i studiów nauczycielskich. M. Godlewski, Z. Wiatrowski, *Kształcenie nauczycieli szkół zawodowych*, Warszawa 1971, s. 95, 115.

303 osoby. W 1973 r. w związku z reformą kształcenia nauczycieli Punkt Konsultacyjny Uniwersytetu Śląskiego w Warszawie uległ likwidacji. Dalszym kształceniem studentów omawianych kierunków zajęła się Politechnika Warszawska ⁷⁴.

Punkty konsultacyjne spełniły ważną rolę przy powoływaniu nowych szkół wyższych. Punkty konsultacyjne Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Szczecinie i Zielonej Górze dały podstawę do utworzenia w tych miastach wyższych szkół nauczycielskich, a potem wyższych szkół pedagogicznych.

Zadaniem uniwersyteckich studiów dla pracujących, więc i zaocznych, było podnoszenie kwalifikacji kadr pracowników zatrudnionych w różnych działach gospodarki i kultury narodowej, w pierwszym rzędzie nauczycieli oraz pracowników administracji centralnej, terenowej i administracji przedsiębiorstw, a także pracowników placówek kulturalno-oświatowych.

Studia zaoczne ujęte zostały w „Ustawie o szkolnictwie wyższym i pracownikach nauki” z dnia 15 grudnia 1951 r., jak i w „Ustawie z dnia 5 listopada 1958 r. o szkolnictwie wyższym”. Na podstawie ustawy z 5 listopada 1958 r. o szkolnictwie wyższym Minister Szkolnictwa Wyższego wydał w dniu 11 lipca 1960 r. zarządzenie o wprowadzeniu w uniwersytetach regulaminu studiów zaocznych. Regulamin ten obowiązywał od 1 września 1960 roku ⁷⁵. Jednolity regulamin studiów zaocznych w uniwersytetach zawierał zasady organizacyjne wprowadzone Zarządzeniem Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 stycznia 1955 r. w sprawie organizacji studiów zaocznych w uniwersytetach ⁷⁶. Postanawiał on, że studia zaoczne w uniwersytetach są równorzędne studiom zwykłym, stanowią jedną z form pracy dydaktycznej wydziału i mają trwać 5 lat, a na niektórych kierunkach sześć. Postanowienie o czasie trwania studiów zaocznych było o tyle ważne, że zmieniło dotychczas obowiązujący limit czasowy z 6 na 5 lat. Dotychczas tylko studia prawnicze trwały 5 lat. Regulamin z 11 lipca 1960 r. odzwierciedla postanowienia zapadłe w trakcie obrad krajowej konferencji studiów dla pracujących, jaka odbyła się w Poznaniu w dniach 24–25 marca 1959 roku ⁷⁷. Miała ona na celu podsumowanie kilkuletniego etapu prac na odcinku studiów dla pracujących w świetle aktualnych zadań wytyczonych przez III Zjazd PZPR w marcu 1959 r. Przyjęto też na konferencji zasadę nieprzeprzegania semestralnej organizacji studiów zaocznych, na rzecz organizacji całorocznej.

⁷⁴ MN-KN, Zestawienia dotyczące ilości studentów w uniwersytetach.

⁷⁵ Dz. Urz. Min. Szk. Wyż., 1960, nr 8, poz. 30.

⁷⁶ Dz. Urz. Min. Szk. Wyż. i CKK, 1955, nr 3, poz. 16. Zarządzeniem tym rektorzy uniwersytetów zostali obarczeni odpowiedzialnością za całokształt pracy studiów zaocznych. Na dziekanów spadła odpowiedzialność za kierunek i treść nauczania. Dziekan miał kierować pracą studium za pośrednictwem kierownika studium. Praca dydaktyczna w studium zaocznym została powierzona właściwym katedrom. Ukończenie studiów zaocznych daje takie same uprawnienia jak ukończenie studiów dziennych.

⁷⁷ Wyniki i realizację wysuniętych postulatów omówił M. Kupczyk, op. cit s. 25–34.

Oprócz kwestii organizacyjnych ważnym zagadnieniem było ustalenie zasad metodyczno-dydaktycznych studiów dla pracujących. Problemami tymi zajęła się narada wrocławska, która odbyła się w dniach 13–14 grudnia 1962 roku⁷⁸. Opracowaniem niezbędnych skryptów i przewodników metodycznych, koordynacją współpracy poszczególnych uczelni w zakresie metodyki nauczania systemem zaocznym zajął się powołany w Uniwersytecie Warszawskim Oddział Dokumentacji Metodycznej i Dydaktycznej Studiów dla Pracujących.

Studia dla pracujących są odpowiednikiem stacjonarnych, łączy je ten sam program, różnicowany głównie przez zmniejszony wymiar godzin zajęć na uczelni, wyrównywanych większym nakładem pracy samodzielnej. Dodać trzeba, że kontakty studentów pracujących z uczelnia i nauczycielami akademickimi są znacznie węższe, rzadsze i mniej systematyczne. Aby sprostać tym zadaniom, Minister Szkolnictwa Wyższego wydał w dniu 30 września 1964 r. zarządzenie w sprawie utworzenia w szkołach wyższych ośrodków metodycznych studiów dla pracujących. Ośrodek taki utworzony został w Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Do zadań ośrodka należało prowadzenie badań nad skutecznością procesu kształcenia i wypracowanie form organizacyjnych oraz metod pracy dydaktycznej na studiach dla pracujących, jak również gromadzenie, opracowywanie i upowszechnianie wyników i doświadczeń w tym kierunku. Ośrodek obejmował zakresem swoich badań studia dla pracujących, działające w szkołach wyższych tego samego typu, co szkoła wyższa, przy której ośrodek został utworzony. Utworzony w Poznaniu (a także w innych typach szkół) Ośrodek otrzymał statut⁷⁹.

Podstawą prawną doboru kandydatów na studia zaoczne była Uchwała nr 511 Prezydium Rządu z dnia 2 lipca 1955 roku⁸⁰. Uchwała ta usankcjonowała stosowaną na studiach zaocznych praktykę rekrutacyjną.

Na studia zaoczne – z wyjątkiem prawniczych – mogli ubiegać się czynni nauczyciele, pracownicy instytucji kulturalno-oświatowych i instytutów badawczych, którzy pracowali na odcinku zgodnym z kierunkiem podejmowanych studiów. Nauczyciele podejmujący studia dla pracujących korzystali z ulg i opieki przewidzianej dla nauczycieli czynnych, studiujących zaocznie i eksternistycznie, na podstawie okólnika nr 9 Ministerstwa Oświaty z dnia 4 kwietnia 1956 roku⁸¹, komunikatu Ministerstwa Oświaty z 1956 r. w sprawie uprawnień nauczycieli studiujących zaocznie na uniwersytetach⁸².

⁷⁸ *Uniwersyteckie studia dla pracujących. Materiały konferencji zorganizowanej przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego we Wrocławiu w dn. 13–14 grudnia 1962 r.*, red. E. Małczyńska, Wrocław 1963.

⁷⁹ Dz. Urz. Min. Szk. Wyż., 1964, nr 9, poz. 59.

⁸⁰ Mon. Pol., 1955, nr 65, poz. 855.

⁸¹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1956, nr 5, poz. 43.

⁸² Dz. Urz. Min. Ośw., 1956, nr 10, poz. 95.

oraz okólnika nr 17 Ministerstwa Oświaty z dnia 24 czerwca 1957 r. w sprawie opieki nad nauczycielami odbywającymi studia eksternistyczne⁸³.

Od 1961 r. zaszły zmiany w zakresie rekrutacji na studia zaoczne. Wyszczególniono jako oddzielną grupę nauczycieli z ukończonym studium nauczycielskim. Ustalono, kto ma pierwszeństwo w przyjęciu na studia. Przy pozytywnych wynikach egzaminu wstępnego pierwszeństwo przyjęcia na studia mieli kandydaci, posiadający skierowanie zakładu pracy oraz staż pracy zawodowej, zgodny z kierunkiem podejmowanych studiów, a na kierunki nauczycielskie przede wszystkim nauczyciele ubiegający się o przyjęcie na kierunki zgodne z przedmiotami nauczania w szkołach średnich. Istotnym elementem w zakresie studiów zaocznych było wprowadzenie rejonizacji. Rejonizacja dotyczyła tych kierunków, na których istniały co najmniej trzy studia zaoczne.

Od 1964 r. można było przyjmować na niektóre kierunki studiów zaocznych bez egzaminu wstępnego. Bez egzaminu wstępnego mogli być przyjmowani na studia zaoczne w zakresie matematyki i fizyki absolwenci tych samych kierunków studiów nauczycielskich.

W momencie powołania studiów zaocznych w uniwersytetach obowiązywały niskie limity przyjęć na te studia. Na kierunek matematyki w 1956 r. zgłosiło się prawie 1 000 kandydatów na przewidziane limitem 60 miejsc; na geografię 160 osób na 60 miejsc; na fizykę 35 na 30 miejsc; na bibliotekoznawstwo 226 kandydatów na 80 miejsc⁸⁴. Wynikały one z tego, że studia zaoczne w uniwersytetach traktowane były przez władze oświatowe eksperymentalnie. Limity te uwarunkowane były też możliwościami kadrowymi uczelni, często nieźycziwym stosunkiem uczelni i pracowników naukowych do studiów dla pracujących. Z tej to przyczyny Minister Szkolnictwa Wyższego zarządził w 1959 r., że każdy pracownik naukowy uczelni jest zobowiązany do prowadzenia zajęć dydaktycznych w zaocznych formach kształcenia⁸⁵.

W polityce władz politycznych, państwowych i oświatowych studia dla pracujących nabierały coraz większego społecznego znaczenia. Na początku lat sześćdziesiątych przyjęto założenie, aby do 1980 r. 35% absolwentów wykształcić w systemie studiów dla pracujących. Wymagało to m.in. zwięk-

⁸³ Dz. Urz. Min. Ośw., 1957, nr 7, poz. 94.

⁸⁴ M. Kupczyk, op. cit., s. 52. Od 1954 r. obowiązywały egzaminy wstępne na studia zaoczne, identyczne jak na studia dzienne.

⁸⁵ Zarządzenie Nr 37 Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 30 XI 1959 r. w sprawie studiów dla pracujących.

szenia limitów przyjęć na pierwszy rok. Dla przykładu w tabeli 15 podajemy limity przyjęć na niektóre kierunki uniwersyteckich studiów zaocznych w chwili ich utworzenia i w r. 1963.

Duży był też odsiew studentów na studiach zaocznych, a w związku z nim niezbyt wysoka ich sprawność. Z badań J. Starościaka dla jednego rocznika przyjętych na studia zaoczne w drugiej połowie lat pięćdziesiątych na kierunki przyrodnicze i humanistyczne wynika, że studia w terminie ukoń-

Tabela 15

LIMITY PRZYJĘĆ NA I ROK STUDIÓW ZAOCZNYCH
W 1956 I 1963 ROKU ⁸⁶

Lp.	Kierunek studiów	Limit	
		1956	1963
1	Pedagogika	100	180
2	Bibliotekoznawstwo	80	50
3	Fizyka	30	100
4	Matematyka	60	230
5	Geografia	60	110
6	Razem	330	670

czyło od 10 do 27% w stosunku do liczby studentów przyjętych na I rok studiów, z opóźnieniem ukończyło je od 6,8 do 25%. Opóźnienia dotyczyły szczególnie ostatniego roku studiów, powstawały głównie z powodu niewykonania w terminie pracy magisterskiej. Autor zaznaczył jeszcze, że słuchacze studiów zaocznych tylko w nielicznych przypadkach rezygnowali ze studiów wtedy, kiedy pozostawała im do wykonania jedynie praca magisterska. Wskaźnik sprawności na badanych kierunkach wahał się od 23,6 do 50% ⁸⁷.

Przyczynami powodzeń i niepowodzeń słuchaczy studiów zaocznych według J. Starościaka były, w zasadzie, trzy czynniki: 1) subiektywne – m. in. przygotowanie studenta zdobyte w szkole średniej, stan zdrowia, właściwości charakterologiczne, wytrwałość i systematyczność w pracy, 2) społeczne – m. in. warunki rodzinne, bytowe, miejsce pracy, możliwości kontaktu z uczelnią, 3) dydaktyczne – zaopatrzenie studentów w obowiązujące programy, odpowiednie przewodniki, skrypty i wszelkie niezbędne materiały, organiza-

⁸⁶ M. Kupczyk, op. cit., s. 52.

⁸⁷ J. Starościak, *Problemy dydaktyczne studiów zaocznych. (Na przykładzie wybranych kierunków nauczycielskich)*, Warszawa 1963, s. 134–136.

cja, formy i metody pracy uczelni, organizacja i metody pracy samodzielnej studenta⁸⁸.

Niskie limity przyjęć, powolny wzrost ilości kierunków, niezbyt wysoka sprawność studiów, brak doświadczeń w prowadzeniu studiów zaocznych, powodowały, że nie zajmowały one początkowo należnego im miejsca w kształceniu uniwersyteckim. Większego znaczenia nabrały one dopiero od połowy lat sześćdziesiątych.

W trakcie obrad krajowej konferencji studiów dla pracujących w Poznaniu w 1959 r. uznano, iż w związku z szybkim rozwojem nauki zrodziła się potrzeba podyplomowego kształcenia absolwentów na poziomie wyższym, zarówno w zakresie nauk matematyczno-przyrodniczych, jak i humanistycznych, kształtujących świadomość nowej inteligencji w naszym kraju. Wymienia ją nowa wersja „Ustawy” z 1958 r. w brzmieniu z 1969 roku. Potrzebę pogłębienia wiedzy i doskonalenia umiejętności przez nauczycieli i innych pedagogicznych pracowników szkół doceniały władze państwowe i oświatowe. Odzwierciedlenie tego faktu znajdujemy w „Karcie praw i obowiązków nauczyciela” z roku 1972. Nowe koncepcje dokształcania nauczycieli znalazły się w dokumencie z dnia 15 stycznia 1973 r., obejmującym ustalenia kolegów Ministerstwa Oświaty i Wychowania oraz Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki:

Doskonalenie zawodowe nauczycieli w formie studiów podyplomowych oraz studiów specjalnych i kursów doskonalenia zawodowego mieć będzie charakter obowiązkowy, ujęty w system organizacyjno-programowy, dostosowany do potrzeb i zróżnicowanego poziomu wykształcenia nauczycieli⁸⁹.

Do dnia 15 lutego 1975 r. studia podyplomowe tworzyły specjalnymi zarządzeniami Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego, a od 1972 r. (po rozdzieleniu ministerstw) Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Zarządzeniem nr 3 Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 5 lutego 1975 r. zmieniono zasady tworzenia i organizacji studiów podyplomowych w szkołach wyższych podległych temu ministerstwu. Od 15 lutego 1975 r. szczegółowy tryb powoływania studiów podyplomowych oraz zatwierdzania planów i programów studiów miał ustalać rektor uczelni. Studia podyplomowe tworzył rektor, określając liczbę miejsc, nie mniejszą

⁸⁸ J. Starościak, *Problemy kształcenia zaocznego*, Warszawa 1972, s. 201. Zob. też zestawienie bibliograficzne poświęcone studiom zaocznym za lata 1947—1960, zamieszczone w „Życiu Szkoły Wyższej” 1962, nr 10, s. 87—98 oraz drukowane w tym numerze wypowiedzi na temat studiów zaocznych. Poza tym następujące opracowania: L. Bandura, *Problemy kształcenia zaocznego*, Warszawa 1972; tenże, *Wybrane problemy studiów dla pracujących*, Warszawa 1974; B. Bromberk, *Sytuacja społeczno-zawodowa nauczycieli studiujących zaocznie w szkołach wyższych*, Poznań 1967; Cz. Maziarz, *Dydaktyka studiów dla pracujących*, Warszawa 1976; *Przeszkody i niepowodzenia w studiach nauczycieli pracujących*, pod red. E. Zawackiej, Warszawa 1974.

⁸⁹ J. Buczkowski, *Karta praw i obowiązków nauczyciela. Przepisy prawne i komentarz*, Warszawa 1974, s. 82.

niż 15. Rektor otrzymał też uprawnienia do ich przekształcania i znoszenia. O tworzonych, przekształconych, zniesionych studiach podyplomowych rektor powiadamiał Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Zajęcia na studiach trwają 2 semestry, studenci odbywają w tym czasie do 400 godzin zajęć. W wyjątkowych wypadkach minister może zmienić czas trwania tych studiów⁹⁰.

Pierwsze studia podyplomowe uruchomione zostały w 1968 r. z zakresu wychowania obywatelskiego w Uniwersytecie Warszawskim i Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Były to studia 4-semestralne, gdyż przyjmowano na nie również absolwentów studiów I stopnia. Od 1971 r. wszystkie studia podyplomowe trwały dwa, wyjątkowo trzy semestry.

Podyplomowe studia dla nauczycieli w uniwersytetach organizowane były systemem zaocznym, sporadycznie wieczorowym (1972 r. ekonomiczno-społeczne w Uniwersytecie Łódzkim, 1973 r. pedagogika rewalidacyjna w Uniwersytecie Warszawskim).

Tabela 16

PODYPLOMOWE STUDIA DLA NAUCZYCIELI W LATACH 1968–1975⁹¹

Lata	Specjalizacja
1968	wychowanie obywatelskie
1969	wychowanie obywatelskie
1970	historia, wychowanie obywatelskie, filologia polska, historia i wychowanie obywatelskie, pedagogika, matematyka, chemia
1971	matematyka, biologia, geografia, pedagogika w zakresie organizacji i zarządzania szkolnictwem, chemia, filologia polska, filologia rosyjska, fizyka, historia
1972	filologie — polska, rosyjska, angielska, romańska, germańska; ekonomiczno-społeczna, fizyka, dla nauczycieli przedmiotów ekonomicznych w szkołach zawodowych
1973	fizyka, metodyka nauczania języków obcych, ortofonia szkolna, chemia, filologia rosyjska, wychowanie obywatelskie, matematyka, biologia, historia, propedeutyka nauki o społeczeństwie, filologia angielska, wiedza o teatrze, filmie i telewizji, pedagogika w zakresie organizacji i zarządzania szkolnictwem, wychowanie obywatelskie
1974	filologia germańska, matematyka, historia, filologia polska
1975	pedagogika rewalidacyjna, filologia polska, filologia angielska

Studia podyplomowe organizowano w obrębie wydziału, w ramach instytutów wydziałowych lub w instytutach pozawydziałowych. Podstawową formą były studia podyplomowe w zakresie określonej specjalizacji naukowej. Rzadsze były studia w zakresie organizacji i zarządzania szkolnictwem. Jako

⁹⁰ Dz. Urz. Min. N. Szk. Wyż. i Techniki, 1975, nr 3, poz. 23.

⁹¹ Opracowana na podstawie zarządzeń drukowanych w dziennikach urzędowych władz szkolnictwa wyższego.

pojedyncze wymienić trzeba studia podyplomowe dla nauczycieli przedmiotów ekonomicznych w szkołach zawodowych, studia ekonomiczno-społeczne (dla nauczycieli i działaczy społecznych) lub wiedzy o teatrze, filmie i telewizji (zob. tab. 17).

Tabela 17

STUDIA PODYPLOMOWE DLA NAUCZYCIELI W LATACH 1968–1975⁹²

Lp.	Specjalizacja	Uniwersytety
1	Filologia polska	UJ, UW, UWBB, UMCS, UŚI., UG
2	Filologia rosyjska	UJ, UW, UMCS
3	Filologia angielska	UJ, UŁ, UŚI.
4	Filologia romańska	UJ
5	Filologia germańska	UJ, UWBB
6	Metodyka nauczania języków obcych	UW
7	Historia	UW, UŁ, UAM, UMK, UŚI., UG
8	Historia i wychowanie obywatelskie	UG
9	Wychowanie obywatelskie	UW, UWBB, UMCS, UAM, UŚI., UG
10	Propedeutyka nauki o społeczeństwie	UŁ
11	Pedagogika	UG
12	Pedagogika w zakresie organizacji i zarządzania szkolnictwem	UW, UAM, UŚI., UG
13	Pedagogika rewalidacyjna	UW
14	Ortofonia szkolna	UW
15	Biologia	UW, UŁ, UAM
16	Geografia	UW
17	Chemia	UW, UMCS, UŁ, UAM, UG
18	Fizyka	UW, UMCS, UŁ, UŚI.
19	Matematyka	UW, UMCS, UŁ, UAM, UG
20	Ekonomiczno-społeczna	UŁ
21	Dla nauczycieli przedmiotów ekonomicznych w szkołach zawodowych	UG
22	Wiedza o teatrze, filmie, telewizji	UŁ

Z tabeli 17 wynika, że w tym czasie największą ilość studiów podyplomowych utworzono w Uniwersytecie Warszawskim – 13, najmniej zaś w Uniwersytecie im. M. Kopernika i Uniwersytecie Wrocławskim im. B. Bieruta – 3.

Studia podyplomowe podejmowali nauczyciele odpowiedniej specjalizacji ze szkół podstawowych i średnich, nauczyciele i wychowawcy szkół i zakładów specjalnych, placówek wychowania pozaszkolnego i poradni, pracownicy nadzoru pedagogicznego. Warunkami podjęcia studiów podyplomowych dla nauczycieli były: posiadanie dyplomu ukończenia studiów wyższych określonej specjalizacji; co najmniej 2-letnia praca w zawodzie nauczycielskim; skierowanie z kuratorium oraz uzyskanie pozytywnej oceny

⁹² Opracowana na podstawie zarządzeń drukowanych w dziennikach urzędowych władz szkolnictwa wyższego.

Lp.	Nazwa i siedziba WSN	Powstanie	Przekształcenie	Zniesienie	Wydziały (W) Sektory (S)	Formy studiów
1	Uniwersytet Warszawski w Warszawie — Wyższa Szkoła Nauczycielska w Warszawie	1 VII 1968	—	1 VII 1973	(W) Humanistyczny ^{a)} , Nauczania Początkowego ^{b)} , Matematyczno-Przyrodniczy	dzienne zaoczne ^a dla absolwentów SN
2	Uniwersytet Warszawski w Warszawie. Filia Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku — Wyższa Szkoła Nauczycielska w Białymstoku	20 VII 1968	—	1 X 1972; pozostawiono Filie w Białymstoku	(W) Humanistyczny, Matematyczno-Przyrodniczy, Nauczania Początkowego	dzienne zaoczne ^a dla absolwentów SN
3	Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Filia Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Szczecinie — Wyższa Szkoła Nauczycielska w Szczecinie	1 VII 1968	1 X 1973 w WSP w Szczecinie	—	(W) Humanistyczny, Matematyczno-Przyrodniczy, Nauczania Początkowego, Wychowania Fizycznego	dzienne zaoczne ^a dla absolwentów SN ^b dla absolwentów LP
4	Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu — Wyższe Studium Nauczycielskie w Poznaniu	1 V 1969	—	1 VII 1973	(S) Humanistyczna, Matematyczno-Przyrodnicza, Pedagogiczna	dzienne zaoczne ^a dla absolwentów SN ^b dla absolwentów LP
5	Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Filia Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Białej Podlaskiej — Wyższe Studium Nauczycielskie w Białej Podlaskiej	1 V 1969	1 VII 1970 w Filie AWF w Warszawie w Białej Podlaskiej	—	(S) Wychowania Fizycznego, Nauczania Początkowego	dzienne
6	Uniwersytet Gdański w Gdańsku — Wyższe Studium Nauczycielskie w Gdańsku	1 VI 1969 ^c	—	1 VII 1973	(S) Humanistyczna, Matematyczno-Przyrodnicza, Pedagogiczna	dzienne zaoczne ^a dla absolwentów SN ^b dla absolwentów LP i absolwentów LPWP
7	Uniwersytet Śląski w Katowicach. Filia Uniwersytetu Śląskiego w Sosnowcu — Wyższe Studium Nauczycielskie w Sosnowcu	1 VI 1970	—	1 X 1973	(S) Humanistyczna, Matematyczno-Przyrodnicza	dzienne zaoczne ^a dla absolwentów SN ^b dla absolwentów LP
8	Uniwersytet Śląski w Katowicach. Filia Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie — Wyższe Studium Nauczycielskie w Cieszynie	1 V 1971	—	1 X 1973; pozostawiono Filie w Cieszynie	(S) Humanistyczno-Pedagogiczna, Matematyczno-Przyrodnicza	dzienne
9	Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie — Wyższe Studium Nauczycielskie w Lublinie	1 V 1971	—	1 VI 1973	(S) Humanistyczno-Pedagogiczna, Matematyczno-Przyrodnicza	dzienne zaoczne ^a dla absolwentów SN ^b dla absolwentów LPWP
10	Uniwersytet Łódzki w Łodzi — Wyższe Studium Nauczycielskie w Zgierzu	1 V 1971	—	1 VII 1973	(S) Matematyczno-Przyrodnicza, Pedagogiczna	dzienne zaoczne ^a dla absolwentów SN wieczorowe
11	Uniwersytet im. B. Bieruta we Wrocławiu — Wyższe Studium Nauczycielskie we Wrocławiu	1 V 1971	—	1 VII 1973	(S) Humanistyczna, Matematyczno-Przyrodnicza, Pedagogiczna	dzienne zaoczne ^a dla absolwentów SN ^b dla absolwentów LP i absolwentów LPWP
12	Uniwersytet Warszawski w Warszawie. Instytut Pedagogiki — Studium Nauczania Początkowego w Warszawie	1 X 1972 ^d	—	1972 ^e	—	dzienne: nauczanie początkowe z wychowaniem muzycznym, nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym, nauczanie początkowe z językiem polskim zaoczne: nauczanie początkowe

Objaśnienia: ^a Zniesiony od 1 X 1972 r. (Dz. Urz. Min. Ośw. i Szk. Wyższ., 1972, nr A-6, poz. 40).

^b Zniesiony od 1 X 1971 r. W jego miejsce utworzono Studium Nauczania Początkowego (Dz. Urz. Min. Ośw. i Szk. Wyższ., 1971, nr A-15, poz. 127).

^c Uruchomiono je w WSP w Gdańsku. Po przekształceniu WSP i AE w Gdańsku w Uniwersytet Gdański, Studium weszło od 30 VI 1970 r. w skład Uniwersytetu Gdańskiego (Dz. Urz. Min. Ośw. i Szk. Wyższ., 1970, nr A-5, poz. 23).

^d Utworzone po zlikwidowaniu w WSN w Warszawie Wydziału Nauczania Początkowego.

^e Po wstrzymaniu rekrutacji na nauczanie początkowe na studiach dziennych.

z egzaminu wstępnego, który stosowano w latach sześćdziesiątych, a po jego likwidacji – kwalifikacji przez uniwersytet.

Studia dla pracujących nie miały żadnej tradycji w uniwersytetach, z tej to przyczyny powoli i z ogromnymi oporami były przyjmowane przez kadrę nauczającą. Inicjatywę w zakresie organizowania studiów dla pracujących miał resort oświaty, pozytywnie reagował on na postulaty pragnących studiować nauczycieli i pracowników placówek kulturalno-oświatowych, którzy z przyczyn losowych, ekonomicznych i rodzinnych nie mogli podjąć studiów dziennych.

W 1949 r. utworzono w uniwersytetach studia wieczorowe, bliskie organizacyjnie studiom dziennym. Od 1953 r. umożliwiono osobom pracującym zdobywanie pełnego wykształcenia uniwersyteckiego w drodze trudnych studiów eksternistycznych jednolitych, zaś od 1955 r. eksternistycznych II stopnia, które były przeznaczone dla osób posiadających ukończone studia uniwersyteckie I stopnia. Z wielkimi oporami organizowano od 1956 r. studia zaoczne na kierunkach nauczycielskich. Na początku lat sześćdziesiątych, w związku z dużą liczbą absolwentów studiów nauczycielskich, którzy pragnęli uzyskać pełne studia wyższe, uniwersytety uruchomiły dla nich studia magisterskie. W 1968 r. utworzone zostały w uniwersytetach studia podyplomowe, prowadzone systemem zaocznym, wyjątkowo wieczorowym. Należy podkreślić, że niektóre uniwersytety traktowały studia dla pracujących na równi ze studiami dziennymi. Taką pozycję zajmowały w Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytecie Warszawskim. Małe zainteresowanie studiami dla pracujących na kierunkach nauczycielskich wykazywał Uniwersytet Jagielloński.

WYŻSZE STUDIA NAUCZYCIELSKIE PRZY UNIWERSYTETACH

W 1968 r. powołano wyższe uczelnie zawodowe o trzyletnim czasie trwania studiów pod nazwą wyższa szkoła nauczycielska lub wyższe studium nauczycielskie. Posiadały one trzy formy organizacyjne:

- 1) placówki działające samodzielnie,
- 2) placówki związane z uniwersytetami, jako ich filie lub studia zawodowe,
- 3) studia zawodowe w wyższych szkołach pedagogicznych.

Zadania WSN sprowadzały się do kształcenia nauczycieli dla szkół podstawowych, mających przygotowanie do nauczania w klasach młodszych oraz wybranego przedmiotu w klasach V–VIII, nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących dla zasadniczych szkół zawodowych oraz wychowawców placówek opieki nad dzieckiem. Kandydaci do zawodu nauczycielskiego odbywali w WSN, w zasadzie, studia dwukierunkowe w systemie studiów dziennych, zaocznym, wyjątkowo wieczorowym i eksternistycznym.

Absolwenci WSN mieli prawo podjęcia magisterskich studiów II stopnia na kierunkach, które odpowiadały głównemu (pierwszemu) przedmiotowi studiów zawodowych. Ich ukończenie wraz z napisaniem i obroną pracy magisterskiej dawało uprawnienia do nauczania także w szkołach średnich.

Pierwsze wyższe szkoły nauczycielskie związane z uniwersytetami powstały w 1968 r. w Warszawie, w Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, Filii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Szczecinie. W następnych latach przy powoływaniu w uniwersytetach bądź ich filiach tych szkół nie używano nazwy wyższa szkoła nauczycielska lecz wyższe studium nauczycielskie. Podstawowe dane do WSN związanych z uniwersytetami lub ich filiami zawarte zostały w tabeli 18.

Należy tu zwrócić uwagę, że najwcześniej przestało działać WSN w Białej Podlaskiej (1970 r.), a następnie w Białymstoku (1972 r.). Pozostałe WSN nie istniały też zbyt długo, gdyż w 1973 r. dokonano nowej reformy w zakresie kształcenia nauczycieli. Szkoły te – o ile sprzyjały warunki – przekształcono w samodzielne wyższe szkoły pedagogiczne lub filie uniwersytetów kształcące m. in. nauczycieli na poziomie magisterskim w toku jednolitych czteroletnich studiów. Część uległa likwidacji, a studenci WSN kończyli studia w uniwersytetach na dotychczasowych warunkach.

Zmiany dotyczyły nie tylko liczby WSN, ale i kierunków studiów. Od roku akad. 1972/73 wstrzymano rekrutację na studia zawodowe dzienne na kierunkach obejmujących nauczanie początkowe jako specjalność kierunkową. Nie rekrutowano więc na nauczania początkowe z: wychowaniem fizycznym, wychowaniem muzycznym, zajęciami praktyczno-technicznymi, matematyką, językiem polskim. Utrzymano jedynie rekrutację na nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym⁹⁴. Na rok akad. 1972/73 zwiększono limity przyjęć na matematykę, matematykę z fizyką, fizykę z chemią, filologię rosyjską. Wstrzymanie rekrutacji na nauczanie początkowe zmieniło zadania, dla jakich m.in. powołano WSN.

WSN nie posiadały dużych limitów przyjęć na I rok studiów dziennych. Np. na rok akad. 1970/71 limity przyjęć przedstawiały się następująco:⁹⁵

UW – WSN Białystok	– 230 studentów,
UG – WSN Gdańsk	– 230 studentów,
UAM – WSN Poznań	– 240 studentów,
UŚl. – WSN Sosnowiec	– 90 studentów,
UAM – WSN Szczecin	– 240 studentów,
UW – WSN Warszawa	– 160 studentów,

⁹⁴ Pismo Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Departament Studiów Uniwersyteckich, Ekonomicznych i Pedagogicznych, Nr DU-2-0240-45/75 z dnia 23 VI 1972 r. Okazuje się, że rekrutowano też na nauczanie początkowe z wychowaniem muzycznym.

⁹⁵ MN-KN, Rekrutacja na I rok studiów zawodowych dziennych o programie WSN.

UWBB – WSN Wrocław – 120 studentów⁹⁶.

Na ten rok w tych szkołach przewidywano przyjąć 1 310 studentów⁹⁷.

W WSN nie było zbyt dużo kierunków studiów podstawowych. Specjalność kierunkową łączono z inną i tak tworzono dwa kierunki studiów. Druga specjalność rzadko spełniała funkcję pomocniczą w stosunku do specjalności głównej, podstawowej. Była ona często dodana sztucznie, co zakłócało spójność toku studiów, ale miała ona umożliwić lepsze planowanie zatrudnienia nauczycieli i rozmieszczania specjalistów. Przy tworzeniu wielokierunkowych wyższych studiów nauczycielskich wykazono ułatwienia w rozmieszczeniu kadr, nie uwzględniono natomiast racjonalnej polityki kadrowej w szkolnictwie polegającej na stwarzaniu nauczycielom odpowiednich warunków do podejmowania pracy w różnych środowiskach, jak też efektywności kształcenia nauczycieli i poziomu ich przygotowania. W 1968/69 rekrutowano na 9 kierunków studiów: filologię polską z historią, filologię rosyjską, fizykę z chemią, matematykę z fizyką, nauczanie początkowe z wychowaniem fizycznym, nauczanie początkowe z wychowaniem muzycznym, nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym, nauczanie początkowe z zajęciami praktyczno-technicznymi, wychowanie fizyczne z przysposobieniem obronnym⁹⁸. W następnym roku akademickim do tych kierunków studiów dodano: filologię polską, historię z wychowaniem obywatelskim, wychowanie fizyczne z nauczaniem początkowym, zajęcia praktyczno-techniczne z fizyką⁹⁹. W roku akademickim 1970/71 zredukowano wychowanie fizyczne z nauczaniem początkowym (w związku z likwidacją UMCS WSN w Białej Podlaskiej)¹⁰⁰. Do dotychczasowych kierunków, w roku akad. 1971/72 doszły nowe: filologia polska z bibliotekoznawstwem, historia z przysposobieniem obronnym, nauczanie początkowe z językiem polskim, nauczanie początkowe z matematyką, opieka nad dzieckiem z wychowaniem fizycznym, wychowanie muzyczne, zajęcia praktyczno-techniczne, pedagogika. W roku akad. 1972/73 rekrutowano na następujące nowo uruchomione kierunki: biologię z chemią, matematykę, pedagogikę opiekuńczą, pedagogikę przedszkolną, pedagogikę specjalną, wychowanie fizyczne¹⁰¹.

W roku akad. 1970/71 zestaw specjalności kierunkowych przedstawiał się następująco:¹⁰²

UW – WSN Warszawa: filologia polska, nauczanie początkowe, matematyka

⁹⁶ WSN we Wrocławiu utworzony został w 1971 r. Limit ten dotyczył szkoły, która miała powstać już w 1970 r.

⁹⁷ Według stanu na 31 XII 1970 r. na I roku było 1 344 studentów. Rocznik statystyczny szkolnictwa 1970/71, Warszawa 1971, s. 262–263.

⁹⁸ Rocznik statystyczny szkolnictwa 1968/69, Warszawa 1969, s. 534–535.

⁹⁹ Rocznik statystyczny szkolnictwa 1969/70, Warszawa 1970, s. 264–265.

¹⁰⁰ Rocznik statystyczny szkolnictwa 1970/71, Warszawa 1971, s. 262–263.

¹⁰¹ Rocznik statystyczny szkolnictwa 1972/73, Warszawa 1973, s. 204–205.

¹⁰² Dz. Urz. Komitetu Pracy i Płac, 1970, nr 3.

- UW – WSN Białystok: filologia polska, filologia rosyjska, nauczanie początkowe, matematyka, fizyka
 UAM – WSN Poznań: filologia polska, filologia rosyjska, historia, nauczanie początkowe, matematyka, fizyka
 UAM – WSN Szczecin: filologia polska, filologia rosyjska, nauczanie początkowe, matematyka.

Już w roku akad. 1971/72 zaprzestano rekrutacji na filologię polską z historią. W to miejsce uruchomiono filologię polską z bibliotekoznawstwem, zamiast wychowania fizycznego z przysposobieniem obronnym utworzono kierunek historii z przysposobieniem obronnym.

Do nauczycielskich wyższych szkół zawodowych zgłaszało się sporo młodzieży pochodzenia robotniczo-chłopskiego. Dotyczy to szczególnie tych WSN, które znajdowały się poza siedzibą uniwersytetów. Skład socjalny kandydatów i przyjętych na I rok studiów w WSN w latach 1971–1972 przedstawia tabela 19.

Tabela 19

SKŁAD SOCJALNY KANDYDATÓW I PRZYJĘTYCH NA I ROK STUDIÓW DZIENNYCH W WSN
 W LATACH 1971–1972¹⁰⁸

Uczelnie	% młodzieży rob.-chłop. ubiegającej się o przyjęcie na studia		% młodzieży rob.-chłop. przyjętej na studia	
	1971	1972	1971	1972
UW — WSN Białystok	69	67	67,8	69
UW — WSN Warszawa	43,5	40	39,3	38
UG — WSN Gdańsk	48,9	53,3	58,3	55,8
UMCS — WSN Lublin	75,7	73	81,6	68,2
UAM — WSN Poznań	48	51	44,5	65,7
UAM — WSN Szczecin	51	54	46,4	55
UŁ — WSN Zgierz	65,7	77,1	57,4	78,7
UWBB—WSN Wrocław	56,5	57,2	58,8	57,1
UŚi. — WSN Cieszyn	60,5	56,5	61,2	48,5
UŚi. — WSN Sosnowiec	62,4	64,2	65	60
średnio	58,1	59,3	58	59,6

Najmniej młodzieży robotniczo-chłopskiej ubiegało się o przyjęcie i najmniej przyjęto w WSN w Warszawie. Największy odsetek tej młodzieży ubiegał się o przyjęcie na studia i został przyjęty w 1971 r. w WSN w Lublinie, a w 1972 r. w WSN w Zgierzu.

WSN nie były zbyt popularnymi szkołami; konkurencją dla nich były uniwersytety, przy których funkcjonowały. Młodzież lepiej przygotowana

¹⁰⁸ MN-KN, Rekrutacja na I rok studiów zawodowych dziennych o programie WSN.

w szkole średniej, ambitniejsza, przedkładała studia akademickie nad zawodowe, gdyż w pierwszych mogła osiągnąć w jednolitym systemie studiów pełne wykształcenie wyższe. Taki dobór wynikający z negatywnej oceny samych kandydatów WSN-ów nie mógł przynieść dobrych rozwiązań dla tych szkół, jak również w przyszłości dla kadry nauczycielskiej. Liczba zgłoszeń na studia była czasami mniejsza od limitów przyjęć, co ilustruje tabela 20.

REKRUTACJA NA I ROK STUDIÓW ZAWODOWYCH DZIENNYCH
NA ROK AKAD. 1972/73 (STAN Z 27 VI 1972 R.)¹⁰⁴

Tabela 20

Uczelnie	Limit przyjęć	Liczba zgłoszeń	Wskaźnik kandydatów na 1 miejsce
UW — WSN Warszawa	50	59	1,2
UW — WSN Białystok	300	527	1,8
UAM — WSN Poznań	260	397	1,5
UAM — WSN Szczecin	320	417	1,3
UG — WSN Gdańsk	250	310	1,2
UŚI. — WSN Sosnowiec	230	310	1,3
UŚI. — WSN Cieszyn	120	274	2,3
UWBB — WSN Wrocław	640	636	0,99
UMCS — WSN Lublin	220	281	1,3
UŁ — WSN Zgierz	140	79	0,6
Razem	2 530	3 290	1,3

Najmniejszy wskaźnik rekrutacyjny na jedno miejsce przypadł w WSN w Zgierzu, a najwyższy w WSN w Cieszynie. Wskaźnik ten dla wszystkich WSN wyniósł zaledwie 1,3.

Najmniejsze liczby zgłoszeń spośród wszystkich kierunków w niektórych WSN w roku akad. 1972/73 przedstawiały się następująco (stan z 27 VI 1972 r.):

- UW — WSN Białystok — fizyka z chemią — 19 zgłoszeń na 40 miejsc; zajęcia praktyczno-techniczne — 23 zgłoszeń na 30 miejsc; matematyka z fizyką — 75 zgłoszeń na 80 miejsc;
- UAM — WSN Szczecin — zajęcia praktyczno-techniczne z fizyką — 8 zgłoszeń na 60 miejsc; matematyka z fizyką — 46 zgłoszeń na 60 miejsc;
- UWBB — WSN Wrocław — matematyka z fizyką — 42 zgłoszenia na 200 miejsc; pedagogika opiekuńcza — 64 zgłoszenia na 80 miejsc;
- UŁ — WSN Zgierz — zajęcia praktyczno-techniczne z fizyką — 24 zgłoszenia na 60 miejsc; matematyka z fizyką — 55 zgłoszeń na 80 miejsc.

¹⁰⁴ Tamże.

Nie było więc chętnych kandydatów na podjęcie studiów głównie w specjalnościach matematyczno-fizycznych i zajęciach praktyczno-technicznych. W dalszym ciągu szkoły nie mogły obsadzać nauczycielami specjalistami wszystkich przedmiotów nauczania w szkołach podstawowych.

WSN-y nie były dużymi szkołami. Liczba studentów na studiach dziennych nie przekraczała zwykle 1 000 osób. W dniu 31 grudnia 1971 r., a więc w szczytowym okresie działalności WSN, wynosiła od 113 w UŁ-WSN w Zgierzu do 851 w UW-WSN w Białymstoku i UAM-WSN w Szczecinie (tabela 21).

Tabela 21

LICZBA STUDENTÓW NA STUDIACH DZIENNYCH
W ROKU AKAD. 1971/72¹⁰⁵

Uczelnie	Liczba studentów i rok studiów			Absolwenci
	I	II	III	
UW — WSN Warszawa	166	155	126	112
UW — WSN Białystok	379	195	277	199
UAM — WSN Poznań	295	218	270	—
UAM — WSN Szczecin	321	244	286	139
UG — WSN Gdańsk	224	239	217	—
UŚl. — WSN Sosnowiec	113	101	—	—
UŚl. — WSN Cieszyn	137	—	—	—
UWBB — WSN Wrocław	372	41	—	—
UMCS — WSN Lublin	174	—	—	—
Uł. — WSN Zgierz	113	—	—	—
Razem	2 294	1 193	1 176	450

W pierwszym roku funkcjonowania trzech wyższych szkół nauczycielskich związanych organizacyjnie z uniwersytetami (1968/69) na studia dzienne przyjęto 858 studentów¹⁰⁶. W następnym roku akademickim było już sześć WSN-ów, studiowało w nich na I i II roku już 2 051 studentów¹⁰⁷. W roku 1970/71 w dalszym ciągu w sześciu WSN-ach, ale już na wszystkich trzech rocznikach studiowało łącznie 3 319 studentów¹⁰⁸. Z danych statystycznych wynika, że w roku akad. 1971/72 liczba studentów wzrosła do 4 663, w tym na roku I studiowało 2 294 studentów, na II roku — 1 193, zaś na III roku —

¹⁰⁵ W. Iwanowski, *Oświata, nauczyciele, liczby*, tab. 41. Niewielkie różnice w ilości studentów w porównaniu z danymi u W. Iwanowskiego zawiera Rocznik statystyczny szkolnictwa 1971/72, Warszawa 1972, s. 219—221. Do zawodowych studiów zaliczona tam została pedagogika.

¹⁰⁶ Rocznik statystyczny szkolnictwa 1968/69, s. 534—535.

¹⁰⁷ Rocznik statystyczny szkolnictwa 1969/70, s. 264—265.

¹⁰⁸ Rocznik statystyczny szkolnictwa 1970/71, s. 262—263.

1 176 studentów. Niewiele ponad tysiąc studentów wzrosła ich liczba w roku akad. 1972/73; wynosiła 5 632 studentów¹⁰⁹.

W 1971 r. dyplomy ukończenia zawodowych studiów nauczycielskich dziennych uzyskało 450 studentów, a więc tylko 52,4% rozpoczynających studia w roku 1968/69¹¹⁰. W następnym roku dyplomy ukończenia studiów dziennych w interesujących nas WSN zdobyło 1 078 studentów¹¹¹, a w 1973 r. już tylko 624 studentów¹¹², w 1974 r. – 1 065¹¹³, a w 1975 r., a więc w roku wygaśnięcia przeważającej liczby zawodowych kierunków nauczycielskich w uniwersytetach, dyplomy ukończenia tych studiów uzyskało 1 008 studentów¹¹⁴.

Plany i programy nauczania trzyletnich studiów pierwszego stopnia (zawodowych) stanowiły skróconą kopię studiów magisterskich w wyższych szkołach pedagogicznych lub w uniwersytetach. W planach studiów znalazły się następujące bloki przedmiotowe: przedmiot głównej specjalizacji i pomocnej w wymiarze 51,8% ogółu zajęć; przedmioty pedagogiczne (psychologia, podstawy pedagogiki, teoria i organizacja nauczania, teoria, organizacja i metodyka wychowania, wychowanie i nauczanie w klasach I–IV, ustrój szkolny, techniczne środki nauczania, higiena szkolna) – 17% ogółu godzin; przedmioty filozoficzno-polityczne (logika, główne zagadnienia filozofii i rozwoju społecznego, etyki, ekonomia polityczna z polityką gospodarczą, podstawy nauk politycznych) – 9,9% ogółu godzin; przedmioty pomocnicze – 7%; studium wojskowe – 14,3% ogółu godzin. Do przygotowania zawodowego dochodziła jeszcze praktyka pedagogiczna, na którą przeznaczono łącznie 12 tygodni.

Zestawienie dyscyplin głównych i pobocznych, ilość czasu przeznaczonego na poszczególne dyscypliny wskazuje, że studenci w większości nie byli w stanie opanować podstawowej wiedzy w zakresie głównych dyscyplin naukowych. Zbyt duża była ilość przedmiotów kształcenia, niezbyt trafne powiązania interdyscyplinarne. Nie zapewniono więc studentom odpowiednich warunków zdobywania wiedzy w odpowiednim zakresie i na odpowiednim poziomie oraz wyrabiania umiejętności, które pozwalałyby dobrze wykonywać pracę pedagogiczną i doskonalić kwalifikacje zawodowe. Z tych przyczyn budowa programu studiów drugiego stopnia (magisterskich) okazała się zadaniem trudnym i złożonym, nie zapewniała możliwości koncentrowania się na podstawowym kierunku kształcenia.

Studia w zakresie WSN odbywano też systemem zaocznym i wieczorowym. W WSN-ach prowadzone były dwa ciągi nauczycielskich wyższych studiów zawodowych dla pracujących:

¹⁰⁹ Rocznik statystyczny szkolnictwa 1972/73, s. 204–205.

¹¹⁰ Rocznik statystyczny szkolnictwa 1971/72, s. 219–221.

¹¹¹ Rocznik statystyczny szkolnictwa 1972/73, s. 251.

¹¹² Rocznik statystyczny szkolnictwa 1973/74, Warszawa 1974, s. 240.

¹¹³ Rocznik statystyczny szkolnictwa 1974/75, Warszawa 1975, s. 207.

¹¹⁴ Rocznik statystyczny szkolnictwa 1975/76, Warszawa 1976, s. 210–211.

1) trzy- i czterosemestralne studia zaoczne i wieczorowe uzupełniające do programu wyższej szkoły nauczycielskiej dla absolwentów studiów nauczycielskich (o kierunkach dla nauczycieli szkół podst. i wychowawców);

2) trzyletnie studia zaoczne dla absolwentów liceów pedagogicznych w zakresie programu nauczania wyższej szkoły nauczycielskiej.

Studia dla pracujących o programie wyższej szkoły nauczycielskiej umożliwiały czynnym nauczycielom szkół podstawowych, nauczycielom szkół podstawowych specjalnych, nauczycielom przedmiotów ogólnokształcących w zasadniczych szkołach zawodowych, wychowawcom placówek opiekuńczo-wychowawczych i oświatowo-wychowawczych, wychowawcom placówek opiekuńczo-wychowawczych specjalnych, wychowawczyniom przedszkoli, pracownikom pedagogicznym administracji szkolnej, uzyskanie wyższego wykształcenia zawodowego bez odrywania się od pracy zawodowej.

Absolwenci studiów dla pracujących o programie WSN otrzymywali dyplom ukończenia wyższych studiów zawodowych w zakresie programu wyższej szkoły nauczycielskiej oraz kwalifikacje naukowe i pedagogiczne przysługujące absolwentom studiów dziennych w zakresie WSN. Dyplom ukończenia tych studiów uprawniał do podjęcia dwuletnich studiów magisterskich, przeznaczonych dla absolwentów WSN.

Absolwenci studiów nauczycielskich mogli być też przyjęci na zaoczne studia uzupełniające w zakresie WSN na kierunek studiów nie odpowiadający przedmiotowej specjalności, wymienionej w dyplomie SN jako specjalność główna. Dotyczyło to kierunku nauczania początkowego.

Tabela 22

LOKALIZACJA KIERUNKÓW STUDIÓW ZAOCZNYCH DLA ABSOLWENTÓW SN
W ROKU AKAD. 1972/73 115

Kierunek studiów	WSN i jego siedziba
Filologia polska	Białystok, Poznań, Gdańsk, Wrocław, Zgierz
Filologia rosyjska	Białystok, Poznań, Gdańsk, Sosnowiec, Wrocław, Lublin, Zgierz
Historia z wychowaniem obywatelskim	Poznań, Wrocław
Biologia	Wrocław
Fizyka	Białystok, Warszawa, Poznań, Gdańsk, Wrocław, Lublin, Zgierz
Matematyka	Białystok, Warszawa, Poznań, Gdańsk, Sosnowiec, Wrocław, Lublin, Zgierz
Wychowanie plastyczne	Lublin, UMK Toruń
Zajęcia praktyczno-techniczne	Szczecin, Gdańsk, Sosnowiec, Lublin
Nauczanie początkowe	Białystok, Warszawa — Instytut Pedagogiki, Poznań, Gdańsk, Wrocław, Lublin, Zgierz
Wychowanie przedszkolne	Wrocław, Gdańsk, Zgierz
Opieka nad dzieckiem	Wrocław

¹¹⁵ MN-KN, Rekrutacja na I rok studiów zawodowych zaocznych o programie WSN.

Najwięcej kierunków studiów uzupełniających zaocznych było w UWBB–WSN we Wrocławiu – 9, następnie w UG–WSN w Gdańsku – 7, najmniej w UAM–WSN w Szczecinie. Nauczanie początkowe w UW–WSN w Białymstoku mogli studiować nauczyciele tylko z Białegostoku i okolicy.

Studia zaoczne uzupełniające dla absolwentów SN uruchomiono w roku akad. 1970/71. Rekrutowano wtedy na następujące kierunki – w nawiasie liczba przyjętych studentów: filologię polską (120), filologię rosyjską (64), historię z wychowaniem obywatelskim (30), matematykę (175), nauczanie początkowe (140)¹¹⁶. W następnym roku zorganizowano nadto dla nich

Tabela 23

REKRUTACJA NA I ROK STUDIÓW ZAOCZNYCH DLA ABSOLWENTÓW SN
W WSN W ROKU AKAD. 1972/73¹¹⁷

Uczelnie	Limit miejsc	Liczba osób						Wykonanie planu przyjęć w %
		skierowanych na studia	przystępujących do egzaminu wstępnego	które zdały egzamin wstępny	przyjętych	nie przyjętych z braku miejsc	wolne miejsca	
UW — WSN Białystok	350	430	387	270	270	—	—	77,1
UW — WSN Warszawa	120	467						
UAM — WSN Poznań	290	511	446	314	305	9	14	105,2
UAM — WSN Szczecin	40	110	95	68	46	22	—	115,0
UG — WSN Gdańsk	300	657	600	393	300	85	2	102,7
UŚI. — WSN Sosnowiec	150	344	314	237	160	77	—	106,7
UWBB — WSN Wrocław	450	1 039	933	668	453	215	10	100,7
UMCS — WSN Lublin	230	870	711	630	230	427	—	100,0
UŁ — WSN Zgierz	270	411	403	272	203	69	—	75,2
UMK — Toruń	30	270	193	77	32	45	—	106,7
Razem	2 230	5 109	4 082	2 929	1 999	949	26	89,6

¹¹⁶ Rocznik statystyczny szkolnictwa 1970/71, s. 300—301.

¹¹⁷ MN-KN, Rekrutacja na I rok studiów zawodowych zaocznych o programie WSN.

studia z zakresu biologii, fizyki, zajęć praktyczno-technicznych, opieki nad dzieckiem, wychowania przedszkolnego. Absolwenci SN przyjmowani byli na studia jednokierunkowe – z wyjątkiem historii z wychowaniem obywatelskim.

Uznanie w latach sześćdziesiątych studiów nauczycielskich za główny tor kształcenia kadry dla szkół podstawowych stało się przyczyną, że absolwenci SN stanowili podstawową kadrę w tych szkołach. Troska władz politycznych i administracyjnych o wysoki poziom kadry nauczającej w szkołach podstawowych z jednej i dążenie samych nauczycieli do podnoszenia swoich kwalifikacji naukowo-pedagogicznych z drugiej spowodowały, że wielu nauczycieli – absolwentów SN czekało na skierowanie do szkół wyższych, aby tam zdobywać wyższe wykształcenie. Władze oświatowe kierowały przeciętnie dwukrotnie więcej kandydatów niż opiewały limity w poszczególnych WSN-ach. Dla przykładu podajemy dane z rekrutacji w roku akad. 1972/73 (tabela 23). Na 16 kierunkach studiów dla absolwentów SN w 1972 r. było 5 310 miejsc, na które skierowano 12 783 nauczycieli i wychowawców, z których 11 533 dopuszczono do egzaminu wstępnego; złożyło go 8 663 nauczycieli i wychowawców¹¹⁸.

Z zaprezentowanych w tabeli 23 danych liczbowych (niekompletne dla UW–WSN w Warszawie) wynika, że nie zawsze realizowany był plan przyjęć. Kandydaci nie zawsze posiadali odpowiednie przygotowanie do podjęcia studiów zawodowych. Zestawienia z przebiegu rekrutacji na poszczególne kierunki uzupełniających studiów zawodowych w UMCS–WSN w Lublinie umożliwiają zwrócenie uwagi na kierunki o wysokim wskaźniku liczby kandydatów dopuszczonych do egzaminu wstępnego. Dotyczyło to szczególnie wychowania plastycznego, gdzie wskaźnik liczby kandydatów dopuszczonych do egzaminu na jedno miejsce zaplanowane wynosił 6,8 i zajęć praktyczno-technicznych 5,8¹¹⁹.

Plan i program nauczania 3- i 4-semestralnych studiów uzupełniających dla absolwentów studiów nauczycielskich były tak ułożone, że umożliwiały uzupełnienie wykształcenia do poziomu określonego programami nauczania obowiązującymi na studiach dziennych w WSN.

Zaoczne studia dla absolwentów liceów pedagogicznych uruchomione zostały w roku akad. 1971/72. Rekrutację ogłoszono na następujące kierunki studiów: filologię polską, filologię rosyjską, historię z wychowaniem obywatelskim, fizykę, matematykę, zajęcia praktyczno-techniczne, nauczanie początkowe z matematyką, nauczanie początkowe z wychowaniem fizycznym, nauczanie początkowe z wychowaniem muzycznym, nauczanie początkowe

¹¹⁸ S. Kaczor, *Kształcenie nauczycieli pracujących*, „Życie Szkoły Wyższej” 1973, nr 1, s. 29.

¹¹⁹ S. Kaczor, op. cit., s. 29–30. Również wysoki był wskaźnik na wychowanie plastyczne w UMK, gdyż wynosił 6,4.

z wychowaniem plastycznym, wychowanie przedszkolne z nauczaniem początkowym¹²⁰. W następnym roku akad. wzrosła ilość kierunków studiów zaocznych dla absolwentów liceów pedagogicznych, co przedstawia tabela 24.

Tabela 24

REKRUTACJA NA I ROK STUDIÓW ZAOCZNYCH DLA ABSOLWENTÓW LICEÓW PEDAGOGICZNYCH
W ROKU AKAD. 1972/73¹²¹

Lp.	Kierunek studiów	WSN i jego siedziba
1	Filologia polska	Szczecin, Gdańsk, Wrocław
2	Filologia rosyjska	Szczecin, Gdańsk, Sosnowiec, Wrocław
3	Historia z wych. obywatelskim	Szczecin, Wrocław
4	Fizyka	Gdańsk, Wrocław
5	Matematyka	Szczecin, Gdańsk, Wrocław
6	Wychowanie fizyczne	Szczecin
7	Zajęcia praktyczno-techniczne	Gdańsk
8	Nauczanie początkowe z wych. muz.	Gdańsk, Wrocław
9	Nauczanie początkowe z wych. plast.	Gdańsk
10	Nauczanie początkowe z matematyką	Szczecin, Sosnowiec, Wrocław
11	Nauczanie początkowe z j. polskim	Szczecin
12	Pedagogika opiekuńcza	Wrocław
13	Wychowanie przedszkolne	Gdańsk, Lublin, Wrocław

Absolwenci liceów pedagogicznych początkowo uzupełniali swoje wykształcenie w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych, po 1954 r. w studiach nauczycielskich, a następnie w wyższych szkołach (studiach) nauczycielskich. Wyniki rekrutacji na studia zaoczne dla absolwentów liceów pedagogicznych w roku akad. 1972/73 zawiera tabela 25. Na 14 kierunkach studiów dla absolwentów LP w 1972 r. było 2 910 miejsc, na które skierowano 8 136 nauczycieli, z których 7 341 dopuszczono do egzaminu wstępnego; złożyło go 4 680 nauczycieli i wychowawców¹²².

Zestawiając limity przyjęć z liczbą osób skierowanych na studia, dostrzegamy, że na studia skierowano nawet czterokrotnie więcej kandydatów niż miejsc, którymi dysponowały WSN-y. Mimo przewagi kandydatów nie zawsze wypełniano przewidziany limit miejsc. Tak było w okresie rekrutacji w UG-WSN w Gdańsku. Nie wypełniono tam limitu na fizyce, na zajęciach praktyczno-technicznych i matematyce, a więc na tych kierunkach, gdzie kandydaci składali egzaminy wstępne z matematyki i fizyki. Na przykład na fizykę uzyskało skierowanie 52 nauczycieli, do egzaminu wstępnego przystąpiło 47, a zdało go i zostało przyjętych na studia zaledwie 9 nauczy-

¹²⁰ Informator dla kandydatów na studia wyższe dla pracujących (zaoczne i wieczorowe) na rok szkolny 1971/72, Warszawa 1971, s. 41.

¹²¹ MN-KN, Rekrutacja na I rok studiów zawodowych zaocznych o programie WSN.

¹²² S. Kaczor, op. cit., s. 29.

REKRUTACJA NA I ROK STUDIÓW ZAOCZNYCH DLA ABSOLWENTÓW LICEÓW PEDAGOGICZNYCH
W ROKU AKAD. 1972/73 123

Uczelnie	Limit miejsc	Liczba osób						Wykonanie planu przyjęć w %
		skierowanych na studia	przystępujących do egzaminu wstępnego	kóre zdały egzamin wstępny	przyjętych	nie przyjętych z braku miejsc	wolne miejsca	
UAM — WSN Szczecin	260	577	497	331	299	32	—	115,0
UG — WSN Gdańsk	290	881	802	503	258	265	38	89,0
UŚl. — WSN Sosnowiec	80	253	228	133	80	53	—	100,0
UWBB — WSN Wrocław	410	1 151	1 026	645	416	229	6	101,5
UMCS — WSN Lublin	40	124	110	82	40	42	—	100,0
Razem	1 080	2 986	2 663	1 694	1 093	621	44	101,1

cieli¹²⁴. Analiza zestawień z przebiegu rekrutacji na trzyletnie studia zaoczne dla absolwentów LP w WSN pozwala stwierdzić najwyższy wskaźnik liczby kandydatów przypadających na jedno miejsce w UG—WSN w Gdańsku na nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym — 6,6, następnie na wychowanie przedszkolne w UWBB—WSN we Wrocławiu — 5,7¹²⁵.

Plan i program trzyletnich studiów zaocznych dla absolwentów liceów pedagogicznych odpowiadał planom i programom nauczania na studiach dziennych WSN, oczywiście po odpowiednich adaptacjach do zaocznego trybu studiowania (po ukończeniu liceum pedagogicznego).

W ramach studiów dla pracujących w WSN-ach organizowano też studia wieczorowe dla absolwentów studiów nauczycielskich. Były one przeznaczone dla kandydatów zamieszkujących miejscowości będące siedzibami WSN-ów lub miejscowości z dogodną komunikacją, które umożliwiały uczestniczenie w zajęciach dydaktycznych, prowadzonych w zasadzie trzy razy w tygodniu w godzinach popołudniowych i wieczorowych.

¹²³ MN-KN, Rekrutacja na I rok studiów zawodowych zaocznych o programie WSN.

¹²⁴ Tamże.

¹²⁵ Na wychowanie przedszkolne w UG—WSN Gdańsk wskaźnik ten wynosił 4,5, zaś na historię z wychowaniem obywatelskim w UWBB—WSN Wrocław — 3,5. S. Kaczor, op. cit., s. 29—30.

Studia wieczorowe prowadzone były w UŁ–WSN w Zgierzu na kierunku filologii rosyjskiej i w połowie na kierunku nauczanie początkowe¹²⁶.

Na studia zaoczne uzupełniające dla absolwentów SN w roku akad. 1970/71 przyjęto 529 nauczycieli¹²⁷. W następnym roku akademickim, po uruchomieniu studiów zaocznych dla absolwentów liceów pedagogicznych, na studia zaoczne rekrutowano 3 185 nauczycieli i wychowawców¹²⁸, zaś rok później na studiach dla pracujących (zaoczne i nieliczne wieczorowe) studiowało już ponad dwukrotnie więcej, bo 6 641 osób¹²⁹. Studia dla pracujących w WSN odznaczały się wyższą dynamiką rozwoju aniżeli studia dzienne.

W związku z tym, że studia zaoczne uzupełniające dla absolwentów SN trwały od 3 do 4 semestrów, pierwsi absolwenci zdobyli dyplomy już w 1972 r. Uzyskało je 435 osób, czyli 82,2% rozpoczynających studia¹³¹. W następnym roku dyplomy ukończenia studiów uzupełniających do poziomu WSN zdobyło 1 221 nauczycieli i wychowawców¹³¹. W 1974 r. ukończyli też studia studenci ciągu dla absolwentów liceów pedagogicznych. Wydano łącznie 2 559 dyplomów¹³². W 1975 r. studia dla pracujących ukończyło 1 395 osób¹³³.